Проф. М.М.МЕҺДИЗАДӘ

ОРТА МӘКТӘБ ШАҜИРДЛӘРИНИН ӘМӘК ТӘРБИЈӘСИ ҺАГГЫНДА

II серија
№8

БАКЫ—1959

АЗӘРБАЈЧАН ССР
СИЈАСИ ВӘ ЕЛМИ БИЛИКЛӘРИ ЈАЈАН ҸӘМИЈЈӘТ

Ҹәмијјәтин үзвү, проф.
М. М. Меһдизадә

ОРТА МӘКТӘБ ШАКИРДЛӘРИНИН ӘМӘК ТӘРБИЈӘСИ ҺАГГЫНДА

Бакы — 1959

Редактору *М. Мурадханлы*
Ҹәмиjjәтин редактору *Ә. Ш. Абасов*
Техники редактору вә корректору *З. Ә. Нәсирова.*

Чапа имзаланмыш 30/XII 1959-чу ил. ФГ 19289. Чап листи 2,5.
Сифариш 623. Тиражы 9000.

Азәрбаjҹан ССР Мәдәниjjәт Назирлиjинин «Гызыл Шәрг» мәтбәәси,
Бакы, Һәзи Асланов күчәси, № 80.

Бөjүк өлкәмиздә коммунизм ҹәмиjjәтини әмәли олараг гурмаг үчүн күндән-күнә кенишләнмәкдә олан әзәмәтли һәрәкат елм вә техниканын, халг маарифи вә бүтүн мәдәни гуруҹулуғун даһа сүр'әтлә инкишаф вә тәрәгги етмәсини, совет адамларынын јүксәк дәрәҹәдә шүурлу олмасыны тә'мин етмәји күнүн ән ваҹиб мәсәләси кими ирәли сүрмүшдүр.

Белә бир тәләб тәбии олараг коммунизм ҹәмиjjәтинин инкишаф ганунаујғунлугларындан доғур. Мә'лумдур ки, коммунизмә кечмәк үчүн тәк инкишаф етмиш мадди-техники база јаратмаг кифајәт дејил, һәм дә бүтүн вәтәндашларын шүур сәвиjjәсинин јүксәлдилмәсини тә'мин етмәк зәрури шәртдир. Мәһз белә олдугда әмәк мәһсулдарлығыны вә мадди не'мәтләр истеһсалыны коммунизмин тәләбләри сәвиjjәсинә галдырмаг мүмкүн олар.

Коммунизм гуруҹуларынын шүур сәвиjjәси нә гәдәр јүксәк олса, онлар нә гәдәр тәһсилли вә баҹарыглы, әмәксевәр вә ишкүзар олсалар коммунизм гуруҹулуғу планлары бир о гәдәр сүр'әтлә вә мүвәффәгиjjәтлә јеринә јетириләр. Бу фикри гејд едәрәк, Сов.ИКП МК-нын биринҹи катиби вә ССРИ Назирләр Совети сәдри Н. С. Хрушшов јолдаш көстәрир ки: «Мәһз буна көрә дә инди зәһмәткешләрин, хүсусилә бөјүмәкдә олан нәслин коммунист тәрбијәси мәсәләләри мүстәсна дәрәҹәдә бөјүк әһәмиjjәт газаныр»[1].

Сов.ИКП нөвбәдәнкәнар XXI гурултајы гаршыдакы једдииллик әрзиндә кениш өлчүдә коммунизм гуруҹулу-

[1] Н. С. Хрушшов, 1959—1965-ҹи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир контрол рәгәмләр һаггында, Бакы, 1959-ҹу ил, сәһ. 60.

ғунун, о ҹүмләдән халг маарифинин јени тәрәггисинин әзәмәтли програмыны мүәјјәнләшдирмиш, јени дөврүн јени адамларыны тәрбијә едиб јетишдирмәји, мүһүм бир вәзифә кими, гаршыја гојмушдур.

Партијанын XXI гурултајы белә һесаб едир ки, коммунизм гуруҹулуғунун әзәмәтли планларыны јеринә јетирмәк үчүн «...партија, совет, һәмкарлар иттифаглары вә комсомол тәшкилатлары совет адамларыны тәрбијә етмәк, онларын шүурлулуғуну вә фәаллығыны артырмаг саһәсиндә, коллективчилик вә зәһмәтсеварлик руһунда, ҹәмијјәт гаршысында өз борҹуну баша дүшмәк руһунда, сосиалист бејнәлмиләлчилији вә вәтәнпәрвәрлик руһунда, коммунист әхлагынын јүксәк принсипләринә дөнмәдән әмәл етмәк руһунда тәрбијә едилмиш јени адамлар јетишдирмәк саһәсиндә бүтүн ишләри даһа да јахшылашдырмалыдырлар»[1].

Бу тарихи вә шәрәфли вәзифәнин јеринә јетирилмәсиндә Совет мәктәбләринин хүсусилә бөјүк ролу вардыр. Совет мәктәбләри сосиализм гуруҹусу олан он милјонларла тәһсилли вәтәндаш јетишдирмиш, истеʼдадлы мүһәндис, техник, аграном, мүәллим, һәким кадрлары, орта вә али тәһсилли башга мүтәхәссисләр һазырламаг ишиндә партија вә дөвләтә бөјүк көмәк көстәрмишдир. Лакин еʼтираф етмәлијик ки, бу мүвәффәгијјәтләр һәр нә гәдәр бөјүк олса да, мәктәбләримиз коммунизм гуруҹулуғу тәләбләриндән керидә галыр, һәјатла әлагә мәсәләсиндә ҹидди нөгсанлара јол вермишдир.

Бу нөгсанлар, һәр шејдән әввәл, ондан ибарәтдир ки, мәктәбдә тәһсил мүәјјән дәрәҹәдә һәјатдан ајры дүшмүш, кәнҹләри һәјата, әмәли әмәк фәалијјәтинә һазырламаг гәнаәтбәхш бир сурәтдә һәлл едилмир.

Бөјүмәкдә олан нәслин коммунист тәрбијәсинә хүсуси диггәт јетирмәји зәрури һесаб едәрәк, XXI гурултај көстәрир ки, «Партија вә совет тәшкилатлары али вә орта мәктәбин јенидән гурулмасы илә әлагәдар олан бүтүн тәдбирләрин дөнмәдән һәјата кечирилмәсини тәʼмин етмәли вә она наил олмалыдырлар ки, совет мәктәби тәʼлими истеһсалатла, коммунизм гурмаг тәҹрүбәсилә сых әлагәләндирәрәк һәр ҹәһәтдән биликли вә шүурлу вәтәндашлар, орта вә али тәһсилли мүтәхәссисләр һазырласын»[1].

Бу мүһүм вәзифә «Мәктәбин һәјатла әлагәсини мөһкәмләтмәк вә өлкәдә халг маарифи системини даһа да инкишаф етдирмәк һаггында» Сов. ИКП МК-нын вә ССРИ Назирләр Советинин тезисләриндә вә бу тезисләрә әсасән ССРИ Али Советинин вә республика Али Советләринин гәбул етдији Ганунда конкретләшдирилмиш, онун һәјата кечирилмәсинин башлыҹа јоллары көстәрилмишдир.

Бу тарихи сәнәдләр мәктәбдә тәʼлим-тәрбијә ишләрини әсаслы сурәтдә јенидән гурмаг, кәнҹ нәсли јени ҹәмијјәтин јүксәк әхлаг принсипләри әсасында, марксизм-ленинизм руһунда тәрбијә етмәк үчүн мәктәбләримиз гаршысына бир сыра әмәли вәзифәләр гојурлар. Бунларын сырасында мәркәзи вәзифә — орта мәктәб шакирдләрини әмәк фәалијјәтинә, хүсусән истеһсалат әмәји фәалијјәтинә һазырламагдан, тәʼлимлә шакирдләрин мәһсулдар әмәјини бирләшдирмәкдән, кәнҹләри әмәјә коммунист мүнасибәти руһунда тәрбијә етмәкдән ибарәтдир.

Мәһз она көрә дә мәктәбләримиздә шакирдләрин әмәк тәрбијәсилә ҹидди мәшғул олмаг диггәт мәркәзинә гојулмалыдыр, белә ки, бүтүн кәнҹләрин иҹтимаи-фајдалы әмәјә һазырланмасы тәʼмин олунсун.

Китабчанын һәҹми әмәк тәрбијәси илә әлагәдар олан бүтүн педагожи мәсәләләри тәфәррүатилә бурада ишыгландырмаға имкан вермир. Буну нәзәрә алараг, мүәллимләрә көмәк мәгсәдилә, һәмин китабчада әмәк тәрбијәсинин анҹаг, бәʼзи мүһүм мәсәләләрини, хүсусән онун вәзифә вә васитәләрини, принсип вә үсулларыны мүхтәсәр бир сурәтдә шәрһ етмәји өзүмүзә мәгсәд гојмушуг.

[1] «1959—1965-чи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир контрол рәгәмләр һаггында» Н. С. Хрушшов јолдашын мәʼрузәси үзрә Сов. ИКП XXI гурултајынын гәтнамәси, Бакы, 1959-чу ил, сәһ. 19—20.

[1] «1959—1965-чи илләрдә ССРИ Халг тәсәррүфатынын инкишафына даир контрол рәгәмләр һаггында» Н. С. Хрушшов јолдашын мәʼрузәси үзрә Сов. ИКП XXI гурултајынын гәтнамәси, Бакы, 1959-чу ил, сәһ. 20.

1. Әмәк тәрбијәсинин вәзифәләри

Әмәк тәрбијәсинин башлыча вәзифәләриндән бири әмәјә коммунист мүнасибәти тәрбијә етмәкдән ибарәтдир.

Әмәјә коммунист мүнасибәти јени әхлаги бир кејфијјәтдир. Бу, әмәјин азад олдуғу социализм өлкәсиндә доғмуш вә инкишаф етмәкдәдир. Әмәјә коммунист мүнасибәтинин бөјүк әһәмијјәти ондадыр ки, бу әхлаги кејфијјәт һәр шејдән әввәл, социализмдән коммунизмә кечмәк үчүн ән мүһүм шәртләрдән бирини тәшкил едән јүксәк әмәк мәһсулдарлығыны тә'мин етмәјә хидмәт едир. Исбатә еһтијачы олмајан бир һәгигәтдир ки, јүксәк әмәк мәһсулдарлығыны тә'мин етмәк үчүн тәкчә елм вә техниканын тәрәггиси дејил, һәм дә әмәјин дүзкүн тәшкили, әмәк адамларынын ишә вичданла вә намусла јанашмалары, әмәјә коммунист мүнасибәти бәсләјиб буна адәт етмәләри мүһүм шәртдир.

Бөјүк Ленин коммунист әмәјинин маһијјәтини шәрһ едәрәк көстәрир ки, сөзүн даһа мәһдуд вә чидди мә'насында бу, «...көнүллү әмәкдир, нормадан харич әмәкдир, әвәзини алмаг мүлаһизәси олмадан, әвәзини алмаг шәрти гојулмадан сәрф олунан әмәкдир, үмуми хејри үчүн чалышмаг адәтиндән вә үмуми хејри үчүн чалышмаг зәрурәтинә шүурлу (адәт шәкли алмыш) мүнасибәтдән доған әмәкдир, сағлам организмин тәләбатындан доған әмәкдир»[1].

Бу чүр сәчијјә дашыјан коммунист әмәји социализм истеһсалатында артыг көк салмаға башламыш, күндән-күнә кенишләнир вә күтләви һал алыр. Социализм гурулушунун мөһкәмләнмәси сајәсиндә әмәк өлкәмиздә һәр бир адам үчүн шәрәф ишинә вә вәтәндашлыг борчуна чеврилмишдир. Өлкәдә чәмијјәтин хејринә сәрф едилән һәр чүр намуслу вә һәр чүр фајдалы әмәк социализм чәмијјәтиндә јашајан вә онун не'мәтләриндән истифадә едән һәр бир вәтәндашын мүгәддәс вәзифәси олмушдур.

Бөјүк өлкәмизин чүрбәчүр истеһсалат саһәләриндә мүхтәлиф формаларда тәзаһүр едән әмәк гәһрәманлыглары дедикләримизин чанлы нүмунәсидир. Сон заманларда доғмуш вә кетдикчә кенишләнмәкдә вә күтләви һал алмагда олан коммунист әмәји бригадаларынын фәалијјәти бу чәһәтдән парлаг мисалдыр.

Сов.ИКП XXI гурултајына һазырлыг дөврүндә (1958-чи илин пајыз ајлары) Москва шәһәри комсомолчуларынын тәшәббүсү илә доғмуш олан бу нәчиб вәтәнпәрвәр һәрәкат инди өлкәмизин бүтүн јерләринә јајылмыш вә милјонларла кәнч истеһсалатчылары әһатә едир.

Бүтүн габагчыл совет кәнчләри кими Азәрбајчанын да габагчыл кәнчләри бөјүк бир чошғунлугла бу нәчиб тәшәббүсә гошулмушлар. Республикада инди артыг онларла әмәк коллективләри коммунист әмәји бригадасы кими шәрәфли ады алмаға наил олмушлар. Бунларын сырасында Азәрбајчанда коммунист әмәји бригадасы адыны алмаг уғрунда апарылан һәрәкатын илк тәшәббүсчүсү олан Күрканнефтин икинчи мә'дәниндә Акиф Чәфәровун башчылыг етдији нефтчыхарма бригадасынын, Сталиннефтин биринчи мә'дәниндә Рамиз Гурбановун башчылыг етдији нефтчыхарма бригадасынын, Сумгајыт бору-прокат заводунун прокат сехиндә Т. Гулијевин башчылыг етдији бригаданын вә с. фәалијјәти ајрыча гејд едилмәјә лајигдир.

Коммунист әмәји бригадасы адыны алмаг уғрунда кедән мүбаризәјә тәкчә Азәрбајчанда 800-дән чох истеһсалатчы кәнчләр коллективинин гошулмасы, әмәк тәшкилинин бу јени формасынын кетдикчә күтләвиләшдијини көстәрән парлаг мисалдыр. Бу нәчиб һәрәкатын шүары: «Коммунистчәсинә охумаг, коммунистчәсинә ишләмәк вә коммунистчәсинә јашамаг»-дан ибарәтдир.

Бу һәрәката гошуланларын үзәринә көтүрдүкләри өһдәчиликләр онлардан дәрин коммунист әгидәси, јенилмәз галибијјәт әзми, чәтинликләри арадан галдырмаг, фәдакарчасына ишләмәјә габил вә һазыр олмаг, јолдаша көмәк етмәк, мәдәни јашамаг, инадла охумаг, ихтисас һазырлығыны вә сијаси сәвијјәсини дурмадан тәкмилләшдирмәјә чалышмаг вә әмәкдә јарадычылыг көстәрмәји тәләб едир.

Бу һәрәката гошулан әмәк коллективләри једдиллик планын тарихи вәзифәләрини јахшы баша дүшүр, әмәк мәһсулдарлығыны дөнмәдән јүксәлтмәнин игтисади вә сијаси әһәмијјәтини, әхлаги сафлыг вә физики ка-

---

1 В. И. Ленин, әсәрләри, 30-чу чилд, сәһ. 536.

миллији аһәнкдар бир сурәтдә өзүндә бирләшдирмәјин вачиблијини дәриндән дәрк едирләр.

Лакин бүтүн совет адамларынын белә кејфијјәтләрә малик олдугларыны иддиа етмәк һәгигәтдән узаг олар-ды. Е'тираф етмәлијик ки, һәлә көһнә әхлагын төр-төкүнтүләри бә'зиләринин шүурундан тәмамилә силинмә-мишдир; онлар әмәјә лагејд бахыр, бә'зән дә физики әмәкдән гачырлар, өзләрини «әзијјәтли» ишә вермәк истәмирләр. «Биздә һәлә дә чох заман елә адамлара тәсадүф етмәк олур ки, онлар ичтимаи әмәјә вичданла јанашмыр, еһтикарлыгла мәшғул олур, интизамы вә ичтимаи гајданы позурлар»[1].

Вәзифә — кәнч нәсли коммунист принсипинә әсасән ишләмәјә, јә'ни «һәр кәсдән габилијјәтинә көрә, һәр кәсә тәләбатына көрә» принсипинә әсасән ишләмәјә һазырламагдан ибарәтдир.

Вәзифә — бүтүн вәтәндашларын әмәјә шүурлу, коммунист мүнасибәти бәсләмәләрини тә'мин етмәкдән ибарәтдир. Бу исә, һәр шејдән әввәл, кәнч нәслин бу руһда тәрбијә едилмәсиндән асылыдыр.

Мәһз она көрә «Партија бүтүн адамларын әмәк тәрбијәсинә, әмәјә шүурлу, коммунист мүнасибәтинин инкишаф етдирилмәсинә тәрбијә ишиндә әсас јер верир. Биз буна наил олмаға чалышырыг ки, бүтүн мадди вә мәдәни не'мәтләри јарадан әмәк адамларын ән биринчи һәјати тәләбатына чеврилсин»[2].

Бу мүһүм вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн шакирдләрин коммунизм гуручулуғунда әмәјин ролуну дүзкүн дәрк етмәсинә чалышмаг лазымдыр.

Чәмијјәтдә бүтүн мадди вә мәдәни не'мәтләрин әмәк васитәсилә әмәлә кәтирилдијини, инсанын әмәк васитәсилә тәбиәти дәјишдирдијини, әмәк сәрф етмәк просесиндә инсанын өзүнүн инкишаф етдијини шакирдләрә ајдын бир сурәтдә баша салмаг лазымдыр. Шакирдләрә ајдын олмалыдыр ки, әмәк ојун вә әјләнчә дејил, ичтимаи-фајдалы нәтичә верән физики вә зеһни фәалијјәт-

[1] Н. С. Хрушшов, 1959—1965-чи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир контрол рәгәмләр һаггында, Бакы, 1959-чу ил, сәһ. 64.

[2] Јенә орада.

дир, биринчи һәјати тәләбатдыр, «әмәк бүтүн инсан һәјатынын биринчи әсас шәртидир, һәм дә о дәрәчәдә белә бир әсас шәртдир ки, биз мүәјјән мә'нада демәлијик: инсанын өзүнү әмәк јаратмышдыр»[1].

Шакирдләр јахшы билмәлидирләр ки, өлкәмиздә әмәк һәр бир вәтәндашын мүгәддәс борчудур, шәрәфли вәзифәсидир, бизим чәмијјәтимиздә «ишләмәјән дишләмәз» гануну һәјата кечирилир. «Һәр бир оғлан, һәр бир гыз, билмәлидир ки, мәктәбдә охујаркән өзүнү әмәјә инсан үчүн, чәмијјәт үчүн фајдалы олан сәрвәтләр јаратмаға һазырламалыдыр, валидејнләрин мөвгејиндән асылы олмајараг, һәр кәсин бир јолу олмалыдыр: мәктәбә кетмәк вә охујуб өјрәндикдән сонра ишләмәк»[2].

Бунун үчүн мәктәбин ашағы синифләриндән е'тибарән шакирдләри әмәјә вә әмәк адамларына һөрмәт етмәјә, әмәкдән гачмаг дејил, әмәји севмәјә, вар гүввәләрилә чәмијјәт хејринә ишләмәјә алышдырмаг лазымдыр.

Шакирдләри елә јетишдирмәк лазымдыр ки, онлар фәалијјәтсизликдән чансыхынтысы чәксинләр, әмәкдән, онун мүсбәт нәтичәләриндән зөвг алсынлар, әмәјин һәр ики нөвүнү һәм зеһни әмәји, һәм дә, вә хүсусән, физики әмәји севсинләр, буна адәт едиб алышсынлар.

Шакирдләрә ајдын олмалыдыр ки, коммунизм чәмијјәтиндә истеһсалатын автоматлашдырылмасы вә механикләшдирилмәси нәтичәсиндә физики әмәк сон дәрәчә јүнкүлләшдириләчәкдир; инсаны үзән бир чох ағыр пешәләр арадан галхыр вә кәләчәкдә дә арадан галхачагдыр. Лакин бунунла бәрабәр физики әмәк кәләчәкдә дә галачагдыр вә бу да адамларын күмраһ јашамасы үчүн әвәзедилмәз бир васитәдир. «...физики әмәк олмазса, бәдәни мөһкәмләндирән вә онун һәјат фәалијјәтини артыран јарадычы вә фәрәһли әмәк олмазса, инсан аһәнкдар бир сурәтдә инкишаф едә билмәз». К. Маркс јазмышдыр: «Тәбиәтин өзүндә баш вә әлләр ејни бир организмә аид олдуғу кими, әмәк пресесиндә дә баш вә әл әмәји

[1] К. Маркс, Ф. Енкелс. Сечилмиш әсәрләри, II чилд, сәһ. 74.

[2] Н. С. Хрушшов, Коммунизм чәмијјәтинин фәал вә шүурлу гуручуларыны тәрбијә етмәли. (Комсомолун XIII гурултајындакы нитгиндән) «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, 1958-чи ил, 20 апрел.

бирләшир». «Коммунизм чәмијјәти гурчуларынын јени нәсилләри чәмијјәт үчүн фајдалы фәалијјәтдә иштирак едәркән, күчләри чатан вә ән мүхтәлиф формаларда физики әмәјә алышмалыдырлар»[1].

Әмәк тәрбијәсинин әмәли вәзифәләриндән бири дә кәләчәк фәалијјәтләри үчүн өз гүввә вә габилијјәтләринә мүвафиг олан пешә сечмәк дә шакирдләрә әлверишли имкан јаратмагдан ибарәтдир.

Инсан өз гүввә вә габилијјәтләринә мүвафиг олан әмәк саһәсиндә өзүнү даһа јахшы көстәрир, әмәјдән даһа чох зөвг алыр, она көрә дә әмәк мәһсулдарлыгынын артмасына даһа чох хидмәт едир. Мәһз она көрә дә әмәк тәрбијәси кәнч оғлан вә гызлара ичтимаи әмәк саһәсиндә гүввәләринә даһа мүвафиг јер тутмагда көмәк етмәлидир.

Доғрудур, бу вәзифә тәкчә әмәк тәрбијәсинин дејил, бүтүн тә'лим тәрбијә ишләринин үзәринә дүшүр. Лакин әмәк тәрбијәси бу вәзифәнин јеринә јетирилмәсиндә һәлледичи јерләрдән бирини тутмалыдыр. **Әмәк тәрбијәсинин мәркәзи вәзифәси — шакирдләри хүсусән физики әмәк вәрдишләрилә силаһландырмагдан, онлары мүәјјән әмәк саһәсиндә ишләмәк үчүн һазырламаға хидмәт етмәкдән ибарәтдир.**

Әмәјин мүәјјән саһәсиндә мәс'улијјәт һиссилә систематик вә планлы сурәтдә ишләјә билмәк, әмәк просесиндә гаршыја чыхан чәтинликләри бөјүк һәвәс вә мәтанәтлә, тез бир заманда вә мәһарәтлә јох едә билмәк мәһз бу вәзифә илә әлагәдардыр.

Әмәк тәрбијәсини пешә тәһсили илә ејниләшдирмәк олмаз. Әмәк тәрбијәси пешә тәһсили үчүн әлверишли зәмин јарадыр, пешә тәһсилиндән сәмәрәли истифадә етмәјә хидмәт едир.

Мәктәбин һәјатла әлагәсини мөһкәмләндирмәк һаггында Н. С. Хрушшов јолдашын мәктубунда дејилир ки: Коммунизм чәмијјәтиндә јашајан һәр бир адам бу чәмијјәтин гурулмасына вә даһа да инкишаф етдирилмәсинә өз әмәјилә көмәк етмәлидир. Кәнч нәслимизи һәјата, фајдалы әмәјә һазырлашдырмаг, кәнчләримизи сосиа-

[1] «Мәктәбин һәјатла әлагәсини мөһкәмләтмәк вә өлкәдә халг маарифи системини даһа да инкишаф етдирмәк һаггында Сов. ИКП МК вә ССРИ Назирләр Советинин тезисләри, сәһ. 9. Бакы, 1958-чи ил.

лизм чәмијјәти принсипләринә дәрин һөрмәт бәсләмәк руһунда тәрбијәләндирмәк мәктәбләримизин әсас вәзифәси олмалыдыр. Мәктәбин бүтүн тә'лим-тәрбијә системилә бирликдә әмәк тәрбијәси дә бу әсас вәзифәнин јеринә јетирилмәсинә хидмәт етмәлидир.

Әмәк тәрбијәсинин мүһүм бир вәзифәси дә шакирдләрә әмәк мәдәнијјәти ашыламагдыр.

Әмәк мәдәнијјәтини ашыламаг дедикдә: шакирдләрдә иш јерини сәлигәли сахламаг адәти әмәлә кәтирмәк, ишә чәлд бир сурәтдә башлаја билмәк, иши сәмәрәли бир сурәтдә планлашдыра билмәк, вахты дүзкүн гијмәтләндирә билмәк бачарыглары јетишдирмәк нәзәрдә тутулур. Шакирд физики вә зеһни әмәјин сәмәрәли тәрз вә үсулларыны тәтбиг едә билмәјә, әмәклә истираһәти нөвбәләшдирә билмәјә, ишинин нәтичәләринә дүзкүн гијмәт верә билмәјә алышмалыдыр. Әмәк мәдәнијјәтинә бир сыра тәшкилати вәрдишләр дә дахилдир: о чүмләдән коллективдә чалышмаг, јолдаша көмәк едә билмәк, иш јолдашлары арасында иши дүзкүн бөлүшдүрә билмәк, коллектив әмәкдә јарыш вә гаршылыглы јардым тәшкил едә билмәк вә с.

Нәһајәт, әмәк тәрбијәсинин мүһүм бир вәзифәси дә шакирдләрин зеһни вә физики габилијјәтләринин аһәнкдар инкишаф етмәсинә хидмәт көстәрмәкдән ибарәтдир.

Әмәк тәрбијәсинин бүтүн бу вәзифәләри совет адамларына коммунист дүнјакөрүшү тәрбијә етмәк вәзифәсилә сых әлагәдардыр. Она көрә дә шакирдләрин әмәк тәрбијәси тәчрид едилмиш бир шәкилдә дејил, бүтүн коммунист тәрбијәси системиндә јеринә јетирилмәлидир.

2. Әмәк тәрбијәсинин әсас васитәләри

Әмәк тәрбијәси шакирдләрин бүтүн тә'лим вә әмәк фәалијјәти просесиндә јеринә јетирилир. Шакирдләр әсасән тә'лимдә, ичтимаи-фајдалы ишдә, өзүнә хидмәтдә, мәишәт әмәји вә ојунда фәалијјәт көстәрирләр. Бу фәалијјәт нөвләринин һәр биринин әмәк тәрбијәсиндә ролу вардыр. Она көрә дә бунларын һәр биринин әмәк тәрбијәсиндә ојнадығы ролу вә тутдуғу јери ајрыча шәрһ едәк.

Тә'лим ишләри. Тә'лим ишләри шакирд әмәјинин әсас нөвүдүр. Лакин тә'лим дедикдә, буну тәкчә

үмуми тәһсил фәнләринин тәдрисиндән ибарәт дејил, һәм дә политехники тә'лимдән вә әмәк тә'лиминдән, һәмчинин истеһсалат (пешә) тә'лиминдән ибарәт олараг баша дүшмәк лазымдыр.

Биз бурада тә'лим әмәји тәшкилинин бүтүн дидактик мәсәләләриндән дејил, анчаг әмәк тәрбијәси нөгтеји-нәзәриндән онун нә кими әһәмијјәти олдуғуну шәрһ етмәклә кифајәтләнәчәјик.

Үмумтәһсил фәнләринин тәдриси, әсас е'тибарилә, шакирдләрдә зеһни әмәк вәрдишләринин јаранмасы вә инкишафына хидмәт едир. Шакирдләрдә физики әмәк вәрдишләринин јетишдирилмәсинә хүсуси фикир верилмәси, һеч дә зеһни әмәк вәрдишләринин әһәмијјәтини азалтмамалыдыр. Зеһни әмәк вәрдишләри нәинки әгли әмәклә мәшғул олан, һәмчинин мүасир вә хүсусән кәләчәк истеһсалатда чалышан һәр бир ишчи үчүн вачибдир. Мәһз она көрә дә үмумтәһсил фәнләринин тәдрисиндә шакирдләрин тәкчә биликләрә јијәләнмәләринә дејил, һәм дә онларын кәркин, долғун вә јарадычы зеһни фәалијјәт көстәрмәјә алышыб адәт етмәләринә чалышмаг лазымдыр. Тә'лимин тәрбијәдәки ролу, һәр шејдән әввәл, ондан ибарәтдир ки, шакирдләри тәдричән, аддым-ба-аддым зеһни фәалијјәтә, о чүмләдән фикирләшмәјә, һәтта марағлы олмајан иши дә ичра етмәјә алышдырыр.

Бөјүк рус педагогу К. Д. Ушински јазыр ки, «Зеһни әмәк инсан үчүн, бәлкә дә, ән ағыр әмәкләрдән биридир. Ширин арзу етмәк — асан вә хошдур; лакин фикирләшмәк чәтиндир. Нәинки ушагларда, һәтта јашлы адамлар арасында да фикир тәнбәллијинә тез-тез раст кәлирик. Ушаг бүтүн күн әрзиндә физики иш көрмәји вә ја фикирләшмәдән бир нечә саат отурараг бир сәһифәни механики сурәтдә әзбәрләмәји бир нечә дәгигә чидди дүшүнмәкдән раһат сајыр»[1]. Белә олдуғу сурәтдә, һәр-һансы гајда илә апарылан тә'лим просесиндә шакирдләрин кәркин зеһни фәалијјәтә өзбашына алышачагларыны күман етмәк һеч дә доғру олмаз.

Һәр һансы ишкүзар, чидди вә јарадычы әмәк ишчидән кәркин зеһни фәалијјәт тәләб етдијиндән ушаглары

[1] К. Д. Ушински, Сечилмиш педагожи әсәрләри, сәһ. 72—73, Азәрнәшр, 1953-чү ил.

рубәси буну ачыг көстәрир. Мәсәлән, мүәллимә С. Әләкбәрованын Бакы шәһәри 190 нөмрәли мәктәбин II синфиндә апардығы әл әмәји дәрсләринин нәтичәләри көстәрир ки, синифдә олан 40 нәфәр шакирдин «һамысы ил әрзиндә илкәк ачмағы, дүјмә тикмәји, рәнкли кағызлардан дама-дама халчалар тохумағы, пластилиндән алма, армуд, шафталы модели дүзәлтмәји, мејвә сәбәтләри тохумағы, кибрит гутулары вә јумурта габығындан ојунчаг, стол, стул гајырмағы өјрәнмишләр»[1].

Тәчрүбә көстәрир ки, әл әмәји дәрсләри шакирдләрә ијнә, гајчы, пычаг, фырча кими садә аләтләрлә рәфтар етмәк бачарығы өјрәдир, онлара садә әмәк вәрдишләри верир ки, бунсуз, V—VIII синифләрдә әмәк тә'лиминин икинчи мәрһәләсинә, мүрәккәб формаларына кечмәк педагожи чәһәтдән дүзкүн олмазды.

V—VIII синифләрдә әмәк тә'лими шакирдләрин мәктәб е'малатханаларында, тәдрис-тәчрүбә саһәләриндәки әмәли мәшғәләләрини вә евдарлыг мәшғәләләрини әһатә етмәклә мәктәблиләри техники билик вә вәрдишләрлә, кәнд тәсәррүфаты вә мәишәтә даир билик вә әмәк вәрдишләрилә силаһландырмағы, онларда техники тәфәккүрүн вә конструкторлуг габилијјәтләринин инкишаф етдирилмәсини өзүнә мәгсәд гојур.

Сон илләрдә республикамызын мәктәбләриндә 537 тә'лим е'малатханасы тәшкил едилмиш, мәктәбләр нәздиндә 2441 тәдрис-тәчрүбә саһәси јарадылмышдыр. Шакирдләр хүсусән Бакы, Сумгајыт, Степанакерт, Кировабад вә Нахчыван шәһәрләриндә е'малатханаларда кечдикләри әмәли мәшғәләләрдә тә'лим просесиндә истифадә едилән вә мәктәбин тәсәррүфаты үчүн лазым олан зәрури аваданлыглар һазырлајыр, техники әмәк вәрдишләри газанырлар. Бундан әлавә бир сыра мәктәбләр мүхтәлиф сәнаје мүәссисәләриндән сифаришләр гәбул едәрәк аваданлыг һазырлајырлар. Мәсәлән, Бакы шәһәри Октјабр рајонундакы 175 нөмрәли орта мәктәбин шакирдләри «Металлист» заводу, Нәриманов рајонундакы 193 нөмрәли мәктәбин шакирдләри Л. Шмидт адына завод үчүн мүхтәлиф һиссәләр дүзәлдирләр. Ленин рајонунда 148 нөмрәли орта мәктәбин шакирдләри механики вә чилинкәрлик е'малатханаларында бир сыра

[1] Бах. «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 44, 31 мај, 1959-чу ил.

на һәртәрәфли һөрмәт вә еһтирам, мадди вә мәдәни гајғы көстәрилир.

Шакирд билмәлидир ки, өлкәмиздә вә үмумијјәтлә сосиализм дүнјасында физики әмәклә зеһни әмәк арасында олан учурум кетдикчә ләғв олур, истеһсалатын механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасы, һәмчинин машынларын тәкмилләшдирилмәси вә јени-јени машынларын ихтира едилиб истеһсала верилмәси иш просесиндә фәһләдән мүрәккәб һесабламалар апармаг, чертјожлар вә ескизләр «охумаг», јә'ни физики әмәклә бәрабәр, һәм дә зеһни әмәклә мәшғул олмағы тәләб едир. Фәһләнин әмәји кетдикчә, кејфијјәт е'тибарилә мүһәндис вә техникләрин әмәјинә јахынлашыр.

Әмәјин нәинки чәмијјәтин инкишафы үчүн, ејни заманда һәр бир фәрдин күмраһ јашамасы үчүн, хошбәхтлији вә сағламлығы үчүн ән мүһүм һәјати тәләбат олдуғуну һәр шакирд јахшы дәрк етмәлидир.

Бүтүн бунлары изаһ едиб дәрк етдирмәклә шакирдләрә әмәји мүкәммәл вә шүурлу бир сурәтдә севдирмәк олар. Бунсуз шакирдләрә әмәк адәти тәрбијә етмәк чәтиндир.

Лакин бу тәдбирләр һәр нә гәдәр вачиб олса да әмәк тәрбијәси үчүн кифајәт дејил, үзмәји өјрәнмәк үчүн суја кирмәк лазым олдуғу кими, әмәк тәрбијәси үчүн дә ушаглары, әмәклә, әмәк тә'лими илә мәшғул етдирмәк, әмәклә үз-үзә кәтирмәк, әмәк газанында гајнатмаг лазымдыр. Мәһз она көрә дә әмәк вә политехники тә'лимин, һәмчинин истеһсалат (пешә) тә'лиминин әмәк тәрбијәсиндә ролу бөјүкдүр, һәлледичидир.

Әмәк тә'лиминә I—IV синифләр үзрә әл әмәји дәрсләри дахилдир; бурада шакирдләр кағыз кардон, парча, кил, пластилин вә с. материал үзәриндә ишләјир, отаг биткиләри јетишдирирләр. Нәтичәдә онлара садә әмәк вәрдишләри вә бачарыглары ашыланыр. Мәсәлән, IV синиф шакирдләри әл әмәји дәрсләри нәтичәсиндә китаб чилдләмәк, палтара садә јамаг вурмаг, садә палтар тикмәк, техники моделләшдирмә илә мәшғул олмаг, отаг биткиләрини бечәрмәк кими әмәк вәрдишләринә јијәләнирләр. Сон 4—5 ил әрзиндә мәктәбләримизә дахил олан әл әмәји өз һәјатилијини кифајәт гәдәр сүбут етмиш вә әмәк тәрбијәсиндә илк вачиб васитәләрдән бири олмушдур. Габагчыл мүәллим вә мәктәбләрин тәчрүбәси буну ачыг көстәрир. Мәсәлән, мүәллимә С. Әләкбәрованын Бакы шәһәри 190 нөмрәли мәктәбин II синфиндә апардығы әл әмәји дәрсләринин нәтичәләри көстәрир ки, синифдә олан 40 нәфәр шакирдин «һамысы ил әрзиндә илкәк ачмағы, дүјмә тикмәји, рәнкли кағызлардан дама-дама халчалар тохумағы, пластилиндән алма, армуд, шафталы модели дүзәлтмәји, мејвә сәбәтләри тохумағы, кибрит гутулары вә јумурта габығындан ојунчаг, стол, стул гајырмағы өјрәнмишләр»[1].

Тәчрүбә көстәрир ки, әл әмәји дәрсләри шакирдләрә ијнә, гајчы, пычаг, фырча кими садә аләтләрлә рәфтар етмәк бачарығы өјрәдир, онлара садә әмәк вәрдишләри верир ки, бунсуз, V—VIII синифләрдә әмәк тә'лиминин икинчи мәрһәләсинә, мүрәккәб формаларына кечмәк педагожи чәһәтдән дүзкүн олмазды.

V—VIII синифләрдә әмәк тә'лими шакирдләрин мәктәб е'малатханаларында, тәдрис-тәчрүбә саһәләриндәки әмәли мәшғәләләрини вә евдарлыг мәшғәләләрини әһатә етмәклә мәктәблиләри техники билик вә вәрдишләрлә, кәнд тәсәррүфаты вә мәишәтә даир билик вә әмәк вәрдишләрилә силаһландырмағы, онларда техники тәфәккүрүн вә конструкторлуг габилијјәтләринин инкишаф етдирилмәсини өзүнә мәгсәд гојур.

Сон илләрдә республикамызын мәктәбләриндә 537 тә'лим е'малатханасы тәшкил едилмиш, мәктәбләр нәздиндә 2441 тәдрис-тәчрүбә саһәси јарадылмышдыр. Шакирдләр хүсусән Бакы, Сумгајыт, Степанакерт, Кировабад вә Нахычыван шәһәрләриндә е'малатханаларда кечдикләри әмәли мәшғәләләрдә тә'лим просесиндә истифадә едилән вә мәктәбин тәсәррүфаты үчүн лазым олан зәрури аваданлыглар һазырлајыр, техники әмәк вәрдишләри газанырлар. Бундан әлавә бир сыра мәктәбләр мүхтәлиф сәнаје мүәссисәләриндән сифаришләр гәбул едәрәк аваданлыг һазырлајырлар. Мәсәлән, Бакы шәһәри Октјабр рајонундакы 175 нөмрәли орта мәктәбин шакирдләри «Металлист» заводу, Нәриманов рајонундакы 193 нөмрәли мәктәбин шакирдләри Л. Шмидт адына завод үчүн мүхтәлиф һиссәләр дүзәлдирләр. Ленин рајонунда 148 нөмрәли орта мәктәбин шакирдләри механики вә чилинкәрлик е'малатханаларында бир сыра

[1] Бах. «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 44, 31 мај, 1959-чу ил.

мүәссисә вә идарәләрин сифаришилә мүхтәлиф болтлар, гајкалар вә башга һиссәләр, 142 нөмрәли мәктәбин шакирдләри исә ушаг бағчалары үчүн мебел һазырлајырлар[1].

Тәдрис тәчрүбә саһәләриндә шакирдләр биткичилик, хүсусән памбыгчылыг, бағчылыг, тәрәвәзчиликлә мәшғул олур, кәнд тәсәррүфатынын бу саһәсилә мәшғул олмаг үчүн зәрури көрүлән билик вә әмәк вәрдишләри газанырлар.

Орта мәктәбә јени дахил едилмиш евдарлыг мәшғәләләриндә гызлар палтар тикмәк, јумаг, еви тәмизләмәк, хөрәк биширмәк, сүфрә салмаг кими мәишәт әмәјинә алышырлар.

Шакирдләрин әмәк тәрбијәси истеһсалат тә'лимини верән орта мәктәбләрин IX—XI синифләриндә дә давам едир. Истеһсалат тә'лими әмәк тәрбијәси үчүн ән мүһүм васитәдир вә демәк олар ки, ону, әсасән, баша чатдырыб тәкмилләшдирир.

Нәзәри вә әмәли истеһсалат тә'лими васитәсилә шакирдләр истеһсалат мүәссисәләринин тә'лим вә истеһсалат сехләриндә, иншаатда, колхоз вә совхозлардакы шакирд-истеһсалат бригадаларында, тә'лим-тәчрүбә тәсәррүфатларында, мәктәб вә мәктәбләрарасы тә'лим-истеһсалат е'малатханаларында ишә чәлб олунур, пешә һазырлыгы газанырлар.

Шакирдләрин пешә һазырлығы мүәјјән әмәк саһәсиндә, мүәјјән әмәк вәрдишләри илә әлагәдар олдуғундан, тәбиидир ки, бу да шакирдләрин үмуми әмәк тәрбијәсинә хидмәт едир.

Јени тәдрис планына әсасән истеһсалат (пешә) тә'лими мәктәбин IX синфиндә, әсасән, тамамланачагдыр; X—XI синифләрдә исә шакирдләр ичтимаи-фајдалы мәһсулдар әмәклә мәшғул олмалыдырлар. Бу исә шакирдләрин газанмыш олдуглары пешә һазырлығыны тәкмилләшдирәчәк, онларда әмәк мәдәнијјәти, шүурлу әмәк интизамы, ишә јарадычылыг јолилә јанашмаг, кәмијјәт вә кејфијјәт көстәричиләринин артырмаг сә'ји, коллективдә ишләјә билмәк вә мәгсәдә наил ола билмәк кими кејфијјәтләр јетишдирәчәкдир ки, бунлар да мүасир сосиалист истеһсалатында ишләмәк үчүн зәруридир.

Ичтимаи-фајдалы ишләр. Әмәк тә'лиминә

[1] Бах, «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 43, 28 мај, 1959-чу ил.

мүһүм бир әлавә олмагла, ичтимаи-фајдалы ишләр дә шакирдләрин әмәк тәрбијәсинә мүһүм хидмәт көстәрир. Шакирдләрин апармалы олдуглары ичтимаи фајдалы ишләр ичтимаи-фајдалы мәһсулдар әмәк вә ичтимаи ишләрдән ибарәт олмаг үзрә ики група бөлүнә биләр. Бу ишләр һәм мәктәбдә, һәм дә мәктәбдән кәнарда апарылмагла шакирдләри үмуми әмәк просесинә, зәһмәткешләрлә биркә ишләмәјә чәлб етмәк үчүн әвәзедилмәз бир васитәдир.

Мә'лум олдуғу үзрә ишин бу чәһәтинә В. И. Ленин бөјүк әһәмијјәт верирди. В. И. Ленин дејирди: кәнч нәсл «...бүтүн өз тә'лим вәзифәләрини елә гурмалыдыр ки, һәр күн һәр бир кәнддә вә һәр бир шәһәрдә кәнчләр үмуми әмәк саһәсиндә бу вә ја башга бир вәзифәни, һәтта ән хырда вә садә бир вәзифәни әмәли сурәтдә јеринә јетирсинләр»[1].

Бунун мә'насыны В. И. Ленин онда көрүрдү ки, кәнчләр јалныз фәһлә вә кәндлиләрлә биркә ишләмәклә әсл коммунист олар, халгын коммунизм уғрунда апардығы мүбаризәјә гошулар. В. И. Ленин көстәрирди ки, «Әкәр тә'лим, тәрбијә вә тәһсил јалныз мәктәб чәрчивәси илә мәһдудлашдырылыб чошғун һәјатдан узаглашдырылсајды, биз онлара инанмаздыг»[2].

Шакирдләри ичтимаи-фајдалы мәһсулдар әмәјә чәлб етмәк үчүн мәктәбләримизин кениш имканлары вардыр. Бу мәгсәдлә шакирдләри мәктәб аваданлығыны тә'мир етмәк, мәктәбә әјани вәсаит вә аваданлыг һазырламаг, мәктәб һәјәтиндә идман мејданчасы дүзәлтмәк, мәктәбин микро рајонуну абадлашдырмаг, хүсусән јашыллашдырмаг ишинә, кәнд тәсәррүфатына зијанверичиләрлә мүбаризәјә, мәһсул топланышында колхоз вә совхозлара јардым ишинә, мал-гара үчүн јем топламаг, дәрман биткиләри, метал гырынтылары топламаг ишинә вә с. чәлб етмәк тәрбијә вә үмумијјәтлә коммунист әхлагы тәрбијәси нөгтеји-нәзәрдән чох вачибдир.

Бу ичтимаи-фајдалы ишләри көрмәкдән өтрү 1959-1960-чы дәрс илиндән мәктәбләрин III, IV вә V синифләринә һәр һәфтә бир саат вахт ајрылмышдыр. Кәләчәкдә бу саатлар јухары синифләрә дә вериләчәкдир. Һә-

[1] В. И. Ленин, Әсәрләри, 31-чи чилд, сәһ. 300.
[2] Јенә орада, сәһ. 296.

623—2

мин саатларда шакирдләр мүәјјән програмла мүәллимин рәһбәрлији алтында мәктәбин ичәрисиндә вә еләчә дә мәктәбдән кәнарда — кәнд вә шәһәрдә — ичтимаи-фајдалы ишләрлә мәшғул олурлар. Лакин бу кифајәт етмир. Шакирдләр пионер вә комсомол тәшкилатлары хәтти илә дә мәктәбдә вә мәктәб кәнарында ичтимаи-фајдалы ишләр ичра едирләр.

Еләчә дә шакирдләрин ичтимаи-ишләрә чәлб едилмәси, бир тәрәфдән, шакирд коллективинин өзүнә, о бири тәрәфдән әһалијә хидмәт етмәк мәгсәдини гојур. Мәктәбдә шакирдләрин ичтимаи ишләринин әсас нөвләри: сечки үзрә олан вәзифәләр апармагдан, синиф вә мәктәб үзрә нөвбәтчилик етмәкдән, мүвәггәти тапшырыглар ичра етмәкдән, керијә галан шакирдләрә көмәклик көстәрмәкдән, тимурчулар дәстәсинин ишиндә иштирак етмәкдән вә с. ибарәт олмалыдыр. Орта мәктәбин орта вә јухары синиф шакирдләри мәктәбдә апардыглары ичтимаи ишләрдән башга әһали арасында да мүәјјән ичтимаи ишләр јеринә јетирирләр. Онлар ичтимаи-сијаси компанијаларда әһали арасында тәблиғат апарыр, јерли вә али советләрә депутатлар сечкиси дөврүндә әһали арасында сечки бүллетенләри јајыр, колхоз клубларында мүсамирәләр верир, әһали арасында гәзет вә журналларын јајылмасына, колхоз дивар гәзетләринин јазылмасына көмәк едирләр вә с. Ичтимаи-фајдалы ишләрин мүһүм бир нөвү олмагла мәктәбдә шакирдләрин өзүнәхидмәт әмәји әмәк тәрбијәсинин вачиб бир васитәси кими гијмәтләндирилмәлидир.

1959-чу ил ијун ајында Сов.ИКП Мәркәзи Комитәси вә ССРИ Назирләр Совети үмумтәһсил мәктәбләриндә, интернат мәктәбләрдә, ушаг евләриндә, пешә-техники мәктәбләрдә, Суворов мәктәбләриндә, орта ихтисас мәктәбләриндә вә али мәктәбләрдә өзүнәхидмәтин кенишләндирилмәси һаггында гәрар гәбул етмишләр. Гәрарда мәктәбин һәјатла әлагәсини мөһкәмләтмәк вә кәнчләрин әмәк тәрбијәсини јахшылашдырмаг вәзифәсинин мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирилмәси үчүн мәктәбләрдә шакирдләрин өзүнәхидмәт ишинин чох бөјүк әһәмијјәти хүсуси гејд едилир бу, əн чох тәсадүф едилән вә һәјатда зәрури олан әмәк вәрдишләринин шакирдләрдә инкишаф етдирмәсинин илк мәрһәләси кими гијмәтләндирилир.

Өзүнәхидмәтин әһәмијјәти һәм дә ондадыр ки, шакирдләрдә тәшәббүскарлығын вә мүстәгил иш көрмәк вәрдишләринин инкишафына көмәк едир, интизамы јүксәлдир, тапшырылан иш үчүн мәс'улијјәт, коллективин гајғысына галмаг һисси тәрбијә едир, кәнчләри дөвләт әмлакыны горумаға, әмәјә вә әмәк адамларына һөрмәт етмәјә алышдырыр вә онларын мәдәни davranышына мүсбәт тә'сир көстәрир.

Өзүнәхидмәт әмәји сон заманларда совет мәктәбләриндә, о чүмләдән Азәрбајчан ССР-нин габагчыл мәктәбләриндә хејли јајылмышдыр. Хүсусилә мәктәб биналарынын өзүнәхидмәт јолилә шакирдләр тәрәфиндән мүнтәзәм бир сурәтдә тәмизләнмәси күтләви һал алмышдыр. Лакин өзүнәхидмәт әмәјини тәкчә тәмизлији тә'мин етмәкдән ибарәт һесаб етмәк доғру олмазды.

Бу мәсәләјә даир партија вә һөкумәтин јухарыда адыны чәкдијимиз гарарында өзүнәхидмәт әмәјинин мүхтәлиф нөвләри, о чүмләдән мәктәб үчүн әјани вәсаит һазырламаг, мәктәб китаблары вә аваданлығыны тә'мир етмәк, мәктәб бинасынын тә'мириндә иштирак етмәк, мәктәб һәјәтин јашыллашдырмаг, идман мејданчасы јаратмаг вә с. көстәрилир.

Инди республиканын бир сыра габагчыл мәктәбләри, интернат мәктәбләр шакирдләр арасында өзүнәхидмәтин тәшкили саһәсиндә мүәјјән ишләр көрмүшләр. Бакынын 91, 8, 15, 49, 34, 190, 6 нөмрәли мәктәбләри, Көјчај шәһәриндәки 3 нөмрәли мәктәб, 1 вә 5 нөмрәли интернат-мәктәбләр, Кировабад ушаг еви өзүнәхидмәт ишини тәшкил етмәкдә диггәтәлајиг мүсбәт тәчрүбә топлаја билмишләр. Бакы шәһәри 6 нөмрәли мәктәб шакирдләринин физикадан әлдәгајырма чиһазлар һазырламасы, 91 нөмрәли мәктәб шакирдләринин е'малатхана үчүн бина тикмәләри вә с. диггәтәлајигдир.

А и л ә д ә м а и ш ә т ә м ә ј и. Шакирдләрин әмәк тәрбијәсиндә аиләдәки маишәт әмәјинин дә мүәјјән ролу вардыр. Ата-анасынын, үмумијјәтлә јашлы аилә үзвләринин әмәк нүмунәсини, һәр кәсин аиләдә мүәјјән ишлә мәшғул олдуғуну көрән ушаг, тәбиидир ки, аиләдәки маишәт әмәјиндә иштирак етмәјә мејил едәчәк вә мараг көстәрәчәкдир.

Ата-аналарын ушагларла әмәк вә әмәк адамлары һаггында сөһбәтләри ушағын кәләчәк әмәк јолу һаггын-

да мусаһибә вә мәсләһәтләри, әлагәдар әдәбијјат охумалары шүбһәсиз ушагда әмәјә марағы даһа чох јүксәлтмәјә көмәк едир. Лакин әсл мәсәлә бунда дејил — шакирдин аиләдәки мәишәт әмәјиндә билаваситә иштирак етмәсиндәдир.

Шакирдин аиләдәки мәишәт әмәјиндә иштиракы өзүнәхидмәт етмәкдән (јатаг јерини сәлигә илә јығышдырмаг, палтарыны тәмизләмәк вә с.) башламагла тәдричән аиләјә көмәк етмәк дәрәчәсинә кечир ки, бу да, отаглары тәмизләмәкдән, сүфрә салмаг вә јығышдырмагдан, одун доғрамаг вә су кәтирмәкдән вә с. ев ишләриндә јашлы аилә үзвләринә көмәк етмәкдән ибарәт олур.

Орта, хүсусилә бөјүк јашлы шакирдләр аиләдә мәишәт әмәјинин мүәјјән һиссәсини тамамилә өз үзәрләринә көтүрмәлидирләр ки, бу да онлары тәдричән мүстәгил ишләмәјә алышдырар.

Шакирдләрин әмәк тәрбијәсини тә'мин етмәк мәгсәдилә бүтүн бу васитәләрдән ардычыл бир сурәтдә истифадә етмәк лазымдыр.

3. Әмәк тәрбијәсинин принсипләри

Әмәк тәрбијәсинин принсипләри дедикдә елә рәһбәр әсаслар нәзәрдә тутлур ки, онлар әмәк тәрбијәсинин истигамәтини мүәјјәнләшдирир. Белә әсаслар бир нечәдир. Онлары бир-бир шәрһ етмәјә чалышаг.

Мәктәб һаггында ганунда көстәрилир ки: **«Тә'лимин әмәклә, коммунизм гурмаг тәчрүбәсилә мөһкәм әлагәләндирилмәси орта мәктәбдә тә'лим вә тәрбијәнин әсас принсипи олмалыдыр».**

Шүбһәсиз, бу, әмәк тәрбијәсинин дә әсас принсипини тәшкил едир.

Тәһсилин шакирдләрин мәһсулдар әмәкләрилә бирләшдирилмәси фикри бәшәријјәтин габагчыл адамларыны чохдан дүшүндүрмүшдүр. Һәлә утопист социалистләрдән Кампанелла, Фурје, Оуен, бөјүк рус ингилабчы демократы Чернышевски кәләчәк чәмијјәти тәсвир едәркән сосиализм чәмијјәтиндә тәһсилин мәһсулдар әмәклә сых әлагәдар олачағыны сөјләмишләр. Марксизм-ленинизм классикләри К. Маркс, Ф. Енкелс вә В. И. Ленин тәһсилин мәһсулдар әмәклә бирләшдирилмәси идејасыны пролетариатын сосиализм вә коммунизм уғрунда

мүбаризәсинин реал зәмини үзәриндә гурмуш, буну сосиализм чәмијјәтиндә кәнчләрин политехники тә'лими вә әмәк тәрбијәси илә үзви сурәтдә бағламышлар.

К. Маркс мүәјјән јаша чатмыш бүтүн ушагларын мәһсулдар әмәјини тәһсил вә идманла бирләшдирмәк зәруријјәтини гејд едәрәк көстәрмишдир ки, бу, «...ичтимаи истеһсалы јүксәлтмәк үсулу олмагдан башга, һабелә һәртәрәфли инкишаф етмиш инсанлар јетишдирмәк үчүн јеканә бир үсул олачагдыр»[1].

Ф. Енкелс гејд едир ки, «сосиализм чәмијјәтиндә әмәклә тәрбијә бирләшдириләчәк, бунунла да кәнч нәсләрин мүхтәлиф чәһәтли техники тәһсил алмасы, һабелә елми тәрбијә үчүн әмәли тәмәл тә'мин едилмиш олачагдыр»[2].

Көрүндүјү үзрә, К. Маркс вә Ф. Енкелс тәһсиллә мәһсулдар әмәји бирләшдирмәји сосиализмин гуручулуғунун шәртләриндән бири, ичтимаи истеһсалы јүксәлтмәк, һәртәрәфли инкишаф етмиш адамлар тәрбијә етмәк үчүн әмәли тәмәл һесаб едирдиләр. В. И. Ленин сосиализм чәмијјәтиндә тәһсиллә мәһсулдар әмәјин бирләшдирилмәсинә хүсуси јер верир, мәһсулдар әмәји мүкәммәл нәзәри тәһсил алмаг, нәзәри биликләрлә силаһланмағы исә мәһсулдар әмәклә мәшғул олмаг үчүн вачиб шәрт һесаб едирди.

В. И. Ленин јазырды: «...кәнч нәслин тәһсилини онун мәһсулдар әмәји илә бирләшдирмәдән кәләчәк чәмијјәтин идеалыны тәсәввүр етмәк олмаз: нә мәһсулдар әмәк олмадан тәһсил вә елм, нә дә тәһсил вә елм олмадан мәһсулдар әмәк техниканын вә елми билијин мүасир вәзијјәти вә сәвијјәсинин тәләб етдији јүксәклијә галдырыла билмәз»[3].

Сосиализм чәмијјәтиндә кәнч нәслин тәрбијәсинин дүзкүн тәшкилини онун мәһсулдар әмәјилә тәһсилинин бирләшдирилмәси шәраитиндә мүмкүн олачағыны гејд етмәклә В. И. Ленин көстәрирди ки, «Үмуми мәһсулдар әмәји үмуми тәһсил илә бирләшдирмәк үчүн, јәгин ки, мәһсулдар әмәкдә **һамы** иштирак етдирилмәлидир»[4].

---

[1] К. Маркс, Капитал, ч. 1, сәһ. 409, 1949-чу ил, Азәрнәшр.
[2] Ф. Енкелс, Анти-Дуринг, сәһ. 307, 1953-чү ил, Азәрнәшр.
[3] В. И. Ленин, Әсәрләри, ч. 2, сәһ. 493, Азәрнәшр.
[4] Јенә орада.

Бүтүн бу әсаслар мәктәбләримиздә тә'лим вә тәрбијә ишләринин, о чүмләдән әмәк тәрбијәсинин тәмәлини тәшкил едир. Мәһз бу әсаслара көрә мәктәб һаггында Ганунда көстәрилир ки: «Ушагларын кәләчәкдә ичтимаи-фајдалы әмәкдә иштирак етмәли олдуглары фикрини тә'лимин биринчи илләриндән онлара ашыламаг зәрури һесаб едилсин. Бүтүн кәнчләр 15—16 јашларындан өз гүввәләри даирәсиндә ичтимаи-фајдалы әмәјә гошулмалыдырлар вә онларын бүтүн сонракы тә'лими халг тәсәррүфатында мәһсулдар әмәклә әлагәләндирилмәлидир». Тәһсилин мәһсулдар әмәклә әлагәләндирилмәси дедикдә, кәнчләрин, мәһсулдар әмәкдә иштирак етмәләри илә бәрабәр охумалары, јә'ни истеһсалатдан ајрылмамаг шәртилә тәһсил алмагла мәшғул олмалары вә јахуд мәктәбдә охудуглары мүддәтдә, һәм дә мәһсулдар әмәклә мәшғул олмалары нәзәрдә тутулур.

Бу ики просес бир-бириндән тәчрид едилмиш шәкилдә дејил, үзвү әлагәдә апарылмалыдыр, беlә ки, тә'лим просесиндә алынан нәзәри мә'луматлар мүмкүн гәдәр мәһсулдар әмәк просесиндә истифадә едилмәли, әмәјин вә әмәк аләтләринин әсасларыны тәшкил едән ганунлар вә гајдалар шакирдләрә ајдынлашдырылмалы, мәһсулдар әмәк исә елмләрин әсасларынын даһа шүурлу өјрәнилмәси үчүн әлверишли зәмин јаратмалыдыр. А. С. Макаренко ишин мәһз бу чәһәтини нәзәрдә сахламагла јазырды ки: «Һәр һалда тәһсил илә јанашы кетмәјән, сијаси вә ичтимаи тәрбијә илә јанашы кетмәјән әмәк тәрбијә саһәсиндә фајда вермир, нејтрал просес олур»[1].

Лакин тәһсиллә әмәк арасында јарадылачаг әлагәни сүн'иләшдирмәк доғру олмаз. Һәр һансы бир үмуми тәһсил фәнининин тәдрисини сүн'и јолларла әмәклә бағламаға чалышмаг ишә анчаг зәрәр вура биләр. А. С. Макаренко, мәһсулдар әмәклә тәһсил арасында сүн'и әлагә јаратмағы писләјәрәк көстәрирди ки, һәм мәһсулдар әмәјин, һәм дә тәһсилин өзләринә мәхсус ганунлары, тәләбләри вә мәгсәдләри вардыр ки, бунлар да бәрабәр дәрәчәдә өдәнилмәлидир.

А. С. Макаренконун фикринчә, тәһсиллә мәһсулдар

[1] А. С. Макаренко, Коммунист тәрбијәси һаггында, сәһ. 394, 1954-чү ил, Азәрнәшр.

әмәк арасындакы әсл әлагә бундан ибарәт олмалыдыр ки, кәнчләр охумагла јанашы мәһсулдар әмәкдә иштирак етсинләр, нәтичәдә һәм мүкәммәл орта тәһсил алсынлар, һәм дә истеһсалата бәләд олсунлар, истеһсалатын тәшкили вә истеһсалат просесләрини билсинләр, башга сөзлә политехники көрүшә јијәләнсинләр. Макаренко јазырды: «Нәзәри дүшүнчә нүмајәндәләри мәнә е'тираз етдикдә мән онлара дејирдим ки, тәһсил вә VII дәрәчәли фрезерчи ихтисасы чох көзәл комбинасијадыр вә буна һеч бир шеј әлавә едилмәмәлидир. Адамын дәзкаһ ишләтмәји бачармасындан һеч дә шикајәт едилә билмәз»[1].

Сосиализм шәраитиндә шакирдләрин мәһсулдар әмәји дедикдә — фајда верән һәр чүр әмәк дејил, елә әмәк нәзәрдә тутулур ки, һәмин әмәјин сәмәрәси өлкәнин милли кәлиринә әлавә едилмиш олсун, бу әмәк епизодик дејил, мүнтәзәм бир сурәтдә сәрф едилсин, она көрә дә онун һаггы өдәнилмиш олсун. Мәһз белә әмәк, јә'ни нәтичәси көрүнән вә шакирдләрдә мадди мараг доғуран әмәк даһа тә'сирли тәрбијә васитәсидир. Мәһз тәһсиллә әлагәләндирилән мәһсулдар әмәјә мүнтәзәм бир сурәтдә чәлб едилдикдә кәнчләр әмәк тәрбијәси нөгтејинәзәрдән дүзкүн инкишаф едиб јетишә биләрләр.

Мәһсулдар әмәјә әсасән бөјүк јашлы шакирдләр чәлб едилмәлидир. Доғрудур, ашағы вә хүсусән орта синифләрин шакирдләринин әмәјиндә дә мәһсулдарлыг үнсүрү олур, лакин там мә'насында мәһсулдар әмәкдән данышдыгда, буна јухары синиф шакирдләринин чәлб едилмәси лазымдыр. Чүнки һәм јаш вә физики инкишаф, һәм дә үмуми вә политехники һазырлыг чәһәтдән мәһсулдар әмәк онлара мүјәссәрдир.

Шакирдләрин мәһсулдар әмәји билаваситә фабрик вә заводларда, истеһсалат вә тә'мир е'малатханаларында, тә'мир-техники стансијаларда, колхоз вә совхозларда, һәмчинин мәктәбләр нәздиндәки тә'лим-истеһсалат е'малатханаларында истеһсалат тә'лими јоллары илә тәшкил едилир.

Беләликлә, тәһсиллә мәһсулдар әмәјин әлагәләндирилмәси әмәк тәрбијәсинин әсас принсипи кими гијмәтләндирилмәлидир. Шакирдләрин сәрф етдикләри әмәк тә'лим-

[1] А. С. Макаренко, Коммунист тәрбијәси һаггында, сәһ. 413, Азәрнәшр, 1954-чү ил.

лә үзви бир сурәтдә бағландыгда онларын газандыглары әмәк вәрдишләри көһнә мә'насында дар пешәкарлыг истигамәтиндә кетмәз, үмуми вә политехники тә'лим зәмининдә шакирдләрин әмәк һазырлығына, истеһсалат пешә һазырлығына хидмәт едәр.

Мәһз бу принсипә әсасән верилән әмәк тәрбијәси шакирдләрин һәртәрәфли инкишаф етмәсинә, онларын әмәјә даһа шүурлу коммунист мүнасибәти илә јанашмасына, онларын һәм зеһни һәм дә физики әмәклә мәшғул ола билмәсинә, шакирдләрә, күтләви истеһсалат ихтисасы вермәјә, өлкәнин милли кәлирини артырмаға хидмәт едәр.

Әмәк тәрбијәсинин бу әсас принсипиндән башга бир сыра башга мүһүм принсипләри дә вардыр. Онлардан бири **шакирдләрин сәрф етдикләри һәр нөв әмәјин, көстәрдикләри һәр нөв фәалијјәтин тә'лим-тәрбијә мәгсәдләринә, о чүмләдән әмәк тәрбијәси мәгсәдинә табе едилмәси принсипидир.** Чох гүввәтли вә әлверишли тәрбијә васитәси олан әмәк о заман фајдалы нәтичәләр верә биләр ки, бу, тәкчә тәсәррүфат тапшырыгларыны јеринә јетирмәк үчүн дејил, бунунла бәрабәр вә илк нөвбәдә, шакирдләрин тәрбијә едилмәләринә, әмәк тәрбијәсинә вә әмәк һазырлығына хидмәт етсин. Шакирдләрә көрдүрүләчәк ичтимаи-фајдалы ишләр, әмәк тә'лими вә истеһсалат тә'лиминдә вериләчәк әмәк тапшырыглары сечилдикдә онларын тәрбијәви әһәмијјәтинә хүсуси фикир вермәк лазымдыр. Шакирдләрә елә ичтимаи-фајдалы ишләр вә елә әмәк тапшырыглары вермәк лазымдыр ки, бунлары јеринә јетирмәк шакирдләрин физики вә зеһни чәһәтдән инкишафларына јардым көстәрсин, онларын политехники көрүш даирәсини кенишләндирмәјә, техники јарадычылығыны артырмаға, онларда фајдалы әмәк вәрдишләринин јетишдирилмәсинә, нәзәри биликләринин практика илә бирләшдирилмәсинә хидмәт етсин.

Әмәк тәрбијәсинин үчүнчү принсипи шакирдләрин сәрф етдикләри әмәјин ичтимаи әһәмијјәтинин дәрк едилмиш олмасындан ибарәтдир.

Шакирдләрин әмәк фәалијјәти елә тәшкил едилмәлидир ки, онлар сәрф етдикләри әмәјин ичтимаи әһәмијјәтини баша дүшсүнләр. Мәһз она көрә дә шакирдләрин сәрф едәчәкләри һәр нөв әмәјин, о чүмләдән ичтимаи-фајдалы ишләрин әһәмијјәтини шакирдләрә ајдынлашдырмаг лазымдыр. Мәсәлән, шакирдләри мәктәбдә өзүнәхидмәт ишинә вә ја тәдрис-тәчрүбә саһәсиндәки ишләрә, мәһсул топланышы заманы колхозлара јардым ишләринә чәлб едәркән бунун игтисади-ичтимаи вә тәрбијәви әһәмијјәти онлара ајдынлашдырылмалыдыр. Бу мәгсәдлә шакирдләрлә әхлаги сөһбәтләр кечирмәк, онларын әмәји нәтичәсиндә әлдә едилмиш мәһсулун сәркисини тәшкил етмәк чох фајдалыдыр. Тәчрүбә көстәрир ки, кичик вә орта јашлы шакирдләр өз әмәкләринин әмәли нәтичәсини дәрк етдикдә ондан даһа чох зөвг алыр, әмәјә даһа кәркин чәлб олунур, даһа мараг вә һәвәслә ишләјирләр.

Кәнчләр, әмәкләринин јахын нәтичәләри илә ушаг вә јенијетмәләр гәдәр марагланмасалар да көрдүкләри ишләрин ичтимаи мәгсәди вә нәтичәси габагчадан онлара ајдын олдугда бөјүк чиддијјәт вә сә'јлә ишләјирләр.

Әмәк тәрбијәсинин дөрдүнчү принсипи шакирд әмәјинин онларын гүввә вә имканларына мүнасиблијидир.

Шакирдләр өһдәсиндән мүвәффәгијјәтлә кәлә билдикләри, әмәк тапшырыгларыны вә ичтимаи-фајдалы ишләри даһа чох марагла јеринә јетирәрләр. Әксинә, онлара гүввәләринә мүнасиб олмајан ишләр һәддән артыг ағыр вә ја һәддән артыг јүнкүл ишләр вермәк јахшы нәтичә верә билмәз. Бурада да дидактиканын асандан чәтинә, јүнкүл ишдән тәдричән ағыр ишә кечмәк принсипинә әмәл етмәк лазымдыр. Әмәк просесиндә раст кәлдикләри чәтинликләрә дөзмәк, бу чәтинликләри јох етмәјә онлары алышдырмаг үчүн мәһз белә тәдричиликлә һәрәкәт етмәк лазымдыр.

Шакирди һәмишә јүнкүл ишлә мәшғул етмәк, јорғунлуг әламәти ифадә едән кими ону дәрһал ишдән азад етмәјин зәрәри ондадыр ки, белә јолла шакирди чәтинлијә дөзмәјә алышдырмаг олмаз, онда лазыми ирадә кејфијјәтләр, о чүмләдән әмәјә мәс'улијјәт һиссилә јанашмаг адәти әмәлә кәлмәз.

Чох ағыр әмәк тапшырыглары вә ичтимаи-фајдалы ишләр шакирдләри тез јорар, онларын нормал зеһни фәалијјәтләринә мәнфи тә'сир көстәрәр. Шакирдләр арасында әмәк тапшырыгларыны вә ичтимаи-фајдалы ишләри бөләркән онларын фәрди хүсусијјәтләрини, шәхси имканларыны, мараг вә мејләрини дә нәзәрә алмаг

лазымдыр. Белә олдугда шакирдләри һәвәслә ишләтмәк олар, онлар тез јорулмазлар, һеч бир наразылыг ифадә етмәзләр.

Әмәк тәрбијәсинин бир принсипи дә ичтимаи-фајдалы ишләрин вә әмәк тапшырыгларынын систематиклијини вә планлылығыны тә'мин етмәкдән ибарәтдир.

Бу мәгсәдлә әмәк тә'лими үзрә шакирдләрә вериләси әмәк тапшырыглары, истеһсалат тә'лими үзрә көрдүрүлән ишләр әлагәдар програмларда тәнзим едилмәлидир. Һәр бир мәктәб тәрбијә вәзифәләрини, шакирдләрин гүввә вә имканларыны нәзәрә алмагла шакирдләрә верилә билән ичтимаи-фајдалы ишләр системини мүәјјән етмәлидир.

Мәһз белә олдугда әмәк тәрбијәсинә аид тәдбирләри дүзкүн планлашдырмаг вә план үзрә апармаг мүмкүндүр ки, бу да онларын тәрбијәви ролуну күчләндирир.

Шакирдләрин әмәји әввәлчәдән дүшүнүлмүш планла апарыларса, тәсадүфи сәчијјә дашымаз, тә'лим пилләләринә көрә тәсниф едиләр, шакирдләр арасында гүввә вә имканларына, мараг вә мејилләринә көрә пајланар.

Шакирдләрин әмәк фәалијјәтинин мүхтәлифлијини тә'мин етмәк дә әмәк тәрбијәсинин принсипләриндәндир. Јекнәсәк ишләр, узун мүддәт ејни әмәк тапшырығы илә мәшғул олмаг шакирдләрин тез јорулмасына сәбәб ола биләр. Мәһз она көрә дә әмәк тәрбијәси мәгсәдилә шакирдләрә мүхтәлиф нөв вә формаларда ичтимаи-мәһсулдар әмәк вә ичтимаи ишләр верилмәлидир. Белә олдугда шакирд мәһсулдар әмәк вә ичтимаи ишләр үзрә һәртәрәфли тәчрүбә газаныр. Синифдән синфә кечдикдә шакирдләрә верилән әмәк тапшырыглары јениләшдирилир, әмәк формалары дәјишдирилир; нәтичәдә шакирдләр јени-јени әмәк вәрдишләрилә силаһланырлар, бу вәрдишләр кетдикчә кенишләниб тәкмилләшдирилир. Мәсәлән, шакирдләр кәнд тәсәррүфат әмәјинә чәлб олунаркән V синифдә тәрәвәзчиликлә, VI синифдә тарла ишләрилә, VII синифдә һејвандарлыг ишләри илә мәшғул оларларса, тапшырыгларын мүхтәлифлији тә'мин едиләр. Шакирдләрә мүхтәлиф нөв вә формаларда ичтимаи-мәһсулдар әмәк вә ичтимаи ишләр тапшырыларкән, јухарыда дејилдији кими, онларын мејл вә мараглары нәзәрә алынмалыдыр. Лакин бу заман ај-

ры-ајры шакирдләрин кичик јашлардан е'тибарән ишдә «ихтисаслашмасына» мејдан верилмәмәлидир. Мәсәлән, өзүнәхидмәт ишиндә, јахшы ичра етдијини әсас тутуб бу вә ја башга шакирдә һәмишә бир вә ејни вәзифәни тапшырмаг фајдалы дејилдир. Һәр бир шакирдин мүхтәлиф мәзмунлу ишләр ичра етмәсини тә'мин етмәк лазымдыр.

Әмәк тәрбијәсинин мүһүм принсипләриндән бири дә шакирдләрин ичтимаи-мәһсулдар әмәјинин коллектив сәчијјә дашымасындан ибарәтдир. Иш елә тәшкил олунмалыдыр ки, ичтимаи-фајдалы әмәјә вә ичтимаи ишләрә, һәмчинин башга әмәк тапшырыглары ичра етмәјә шакирдләр коллектив шәкилдә чәлб олунсунлар, әмәк тапшырыглары шакирд коллективләри арасында бөлүнсүн, һәр шакирдин конкрет вәзифәси вә мәс'улијјәти тә'мин едилсин. Коллективдән кәнарда, коллективин мәс'улијјәти вә гајғысындан кәнарда олан әмәк әмәјә коммунист бахышлары тәшәккүлүндә тә'сирли тәрбијә амили ола билмәз. А. С. Макаренко һаглы олараг јазырды ки: «...коллектив әмәкдә иштирак етмәк сајәсиндә инсан һәр бир зәһмәткеши өз доғма вә јахын адамы кими севир, онунла дост олур, әмәкдән бојун гачыран адамлара, тәнбәлләрә нифрәт етмәји өјрәнир»[1]. Бу ајдын фикрин изаһата еһтијачы јохдур. Әмәк тәрбијәсини тәшкил едән, она рәһбәрлик едән педагоглар, пионер вә комсомол ишчиләри бу принсипләрә әмәл етмәлидирләр.

4. Әмәк тәрбијәсинин тәшкили формалары

Әмәк тәрбијәси шакирдләрин бүтүн тә'лим-тәрбијә ишләри просесиндә јеринә јетирилсә дә бу мәсәләдә, әмәк вә истеһсалат тә'лими, шакирдләрин ичтимаи-фајдалы әмәкдә билаваситә иштирак етмәләри һәлледичи јер тутур. Әмәк тәрбијәси үчүн шакирдләрин өзләринин һәртәрәфли фәалијјәт көстәрмәләри әсас шәртдир. Онларын е'малатхана вә тәдрис-тәчрүбә саһәләриндә, фабрик вә заводларда, колхоз вә совхозларда, тә'лим ишләрини позмадан, мүнтәзәм шәкилдә әмәкләри тәшкил едилмәзсә әмәк тәрбијәсиндә гијмәтли нәтичәләр әлдә етмәк олмаз.

---

[1] А. С. Макаренко, Сечилмиш педагожи әсәрләри, сәһ. 392, 1950-чи ил, Азәрнәшр.

Бу нөгтеји-нәзәрдән, әмәк тәрбијәсинин тәшкили формалары дедикдә, һәр шејдән әввәл, әмәк вә истеһсалат тә'лиминин тәшкили формалары, шакирдләрин ичтимаи-фајдалы әмәјә чәлб едилмәси јоллары нәзәрдә тутулур.

Шакирдләрин әмәк тә'лими әсас е'тибарилә мәктәбин дәрс чәдвәли үзрә тәшкил едилән әл әмәји дәрсләриндә (I—IV с), тә'лим е'малатханалары вә тәдрис-тәчрүбә саһәләриндә кечирилән әмәли мәшғәләләрдә (V—VII с.) мәктәбин евдарлыг мәшғәләләриндә апарылыр. Бу дәрсләр чәдвәл үзрә апарылдығындан мүәјјән шәкил алыр вә кетдикчә низама дүшмәкдәдир. Лакин истеһсалат тә'лиминин вә ичтимаи-фајдалы әмәјин мәктәблиләр арасында тәшкили чох мүрәккәб бир мәсәләдир, бунлар чох заман чәдвәл харичиндә апарылыр вә мүхтәлиф формалар тәтбиг етмәји тәләб едир. Мәһз она көрә биз анчаг истеһсалат тә'лими вә ичтимаи-фајдалы әмәјин тәшкили формалары вә јоллары үзәриндә дајаначағыг. Мәктәб һаггындакы Ганунда (маддә 4) көстәрилир ки, јухары синиф шакирдләринин истеһсалат тә'лими вә ичтимаи-фајдалы әмәкләри мәктәб јахынлығындакы «мүәссисәләрин тә'лим вә истеһсалат сехләриндә, колхоз вә совхозларын шакирд бригадаларында, тә'лим-тәчрүбә тәсәррүфатларында, мәктәб тә'лим-истеһсалат е'малатханаларында вә мәктәбләрарасы тә'лим-истеһсалат е'малатханаларында тәшкил едилә биләр».

Бунларын һәр бирини мүхтәсәр дә олса ишыгландырмаға чалышаг.

Әввәлән, ону демәлијик ки, истеһсалат тә'лиминин әсас мәгсәди шакирдләрин әмәк тәрбијәсини тамамламаг вә тәкмилләшдирмәклә әмәјин мүәјјән саһәсиндә онлара системли әмәк вәрдишләри ашыламаг, онлара күтләви истеһсалат пешәләри өјрәтмәкдир. Бу пешәләр вә еләчә дә әмәк саһәләри-мүхтәлиф олдуғундан, тәбиидир ки, истеһсалат тә'лими дә мүхтәлиф иш формалары тәтбиг етмәклә јеринә јетирилә биләр. Мәктәбләримизин мүхтәлиф истеһсалат мүһитиндә јашамасы, һәмчинин бу мәгсәдлә истифадә едилән имканларын мүхтәлифлији дә истеһсалат тә'лиминин бир вә ејни формада дејил, мүхтәлиф формаларда тәшкил едилмәсини шәртләндирир.

Истеһсалат тә'лиминин мүһүм формаларындан бири— јухары синиф шакирдләрини фабрик вә заводларын истеһсалат вә тә'лим сехләриндә һазырлыглы усталара (вә дәзкаһлара) фәрди вә ја кичик бригадаларла тәһким етмәк јолу илә ишә чәлб етмәкдән ибарәтдир.

Мәктәб һаггындакы дөвләт Гануну верилмәздән габаг, илк дәфә Украјна ССР мәктәбләриндә доғмуш олан истеһсалат тә'лиминин бу формасында VIII—X синиф шакирдләри һәфтәнин беш күнүнү мәктәбдә дәрс охујур, бир күнүнү исә истеһсалатда ајры-ајры пешәләр үзрә тәртиб едилмиш програмлар әсасында уста вә мүһәндисләрин рәһбәрлији алтында ишләјир вә пешә өјрәнирдиләр.

Истеһсалат тә'лиминин бу формасы 1956-чы илдән е'тибарән республикамызын 70-дән артыг шәһәр мәктәбиндә дә тәтбиг едилмишди.

Кечән тәдрис илиндә республикамызын Бакы, Кировабад, Сумгајыт, Степанакерт вә дикәр шәһәр мәктәбләриндә VIII—X синифләрин 4 миндән чох шакирди сәнаје мүәссисәләриндә бу формада истеһсалат тә'лими кечирди.

Јалныз Бакы шәһәринин мәктәбләриндә кечән дәрс илиндә 134 истеһсалат тә'лими синфи истеһсалат мүәссисәләриндә чалышырды ки, бунларда 3200-дән артыг шакирд мәшғул олурду. Һәмин шакирдләр 55-дән чох мүхтәлиф истеһсалат пешәләринә јјјәләнирләр. Истеһсалат тә'лими синифләриндә охујан шакирдләрдән 1735 нәфәри кечән ил мәктәби битирәркән камал аттестаты илә бәрабәр нефт оператору, оператор көмәкчиси, нефт е'малы заводларында лаборант, чилинкәр, торначы, тракторчу, шофер вә дикәр пешәләр үзрә истеһсалат ихтисасы да алмышдырлар.

Бу чәһәтдән истеһсалат тә'лими тәшкилинин республикада тәшәббүсчүсү олан 81 нөмрәли орта мәктәбин (Бакы Ленин рајону) иш тәчрүбәси хүсуси гејд едилмәјә лајигдир. Истеһсалат тә'лимини бу мәктәб С. М. Киров адына заводун (нефт машынлары һиссәси истеһсал едир) базасында тәшкил етмишдир. Мәктәбин педагожи коллективи истеһсалат тә'лиминдән садәчә пешә өјрәтмәк дејил, һәм дә шакирдләрин политехники көрүшүнү инкишаф етдирмәк вә тәкмилләшдирмәк мәгсәдилә истифадә едир. Заводун мүһәндис-техники ишчиләри илә бирликдә мәктәбин тәртиб етдији истеһсалат тә'лими програмы шакирдләрин нефт-мә'дән аваданлығы истеһ-

салатынын әсаслары, заводун гурулушу, онун техникасы, технолокијасы, мәһсул нөвләри, сехләрин иши, завод ишләринин планлашдырылмасы, учот вә контрол формалары илә таныш етмәк, һабелә онлара сечдикләри пешәни өјрәтмәк мәгсәдини күдүр.

Дәрс илинин сонунда заводун ихтисас комиссијасы истеһсалат тә'лими кечән шакирдләри имтаһан едир. 1958 вә 1959-чу илләрдә кечирилән имтаһанларын нәтичәләри көстәрмишдир ки, шакирдләр 2 ил јарым әрзиндә мәктәбдә охумагла бәрабәр ејни заманда заводун гурулуш вә тәшкили һаггында ајдын тәсәввүр алмыш вә сечдикләри истеһсалат ихтисасларына, әсасән јијәләнмишләр. Һәмин заводун рәһбәрләри истеһсалат тә'лиминин нәтичәләринә јүксәк гијмәт верәрәк е'тираф едирләр ки, үмуми вә политехники тәһсил әсасында истеһсалат ихтисасы газанмыш олан бу кәнчләрин ихтисас һазырлығы заводун бир чох фәһләләринин һазырлығындан јүксәкдир[1].

Ленин рајонунун 69 вә 148 нөмрәли, Сталин рајонунун 49 вә 91 нөмрәли, Нәриманов рајонунун бир сыра мәктәбләри дә 81 нөмрәли мәктәб кими истеһсалат тә'лимини тәшкил етмәкдә мүсбәт тәчрүбә топламышлар.

Шакирдләрин тә'лим јүкүнү бир гәдәр артырмасына бахмајараг истеһсалат тә'лиминин бу формасы өз һәјатилијини, артыг, исбат етмишдир. Бу форманын бөјүк әһәмијјәти ондадыр ки, кәнчләри һәлә мәктәбдә икән кәләчәк иш јерләри илә таныш едир, онлары фәһләләр, истеһсалат габагчылларына јахынлашдырыр, фәһлә синфинин мүсбәт тәрбијәви тә'сири алтына салыр, онлара мүасир техника әсасында истеһсалат ихтисаслары өјрәдир. Мәктәб һаггында јени Гануна әсасән тәшкил едилмәкдә олан истеһсалат тә'лими верән орта үмуми тәһсил, политехник әмәк мәктәбләриндә истеһсалат тә'лими даһа мүтәшәккил гурулур, белә ки, тә'лим һәфтәсинин орта һесабла ики күнү IX синифдә истеһсалат тә'лиминә сәрф едилир.

IX синифдә мүәјјән пешәјә јијәләнән шакирдләр X вә XI синифләрдә һәфтәнин јенә дә ики күнүнү, мөвчуд әмәк ганунларына әсасән әмәк һаггы алмагла истеһсалатда ичтимаи-фајдалы әмәјә чәлб едиләчәкләр бу исә

[1] Бах. журнал «Политехническое обучение» № 2, 1959, сәһ. 24

онларын әлдә етмиш олдуглары фәһлә ихтисасынын вә еләчә дә әмәк тәрбијәсинин тәкмилләшмәсинә хидмәт едәчәкдир.

Инди мүмкүн гәдәр даһа чох сәнаје мүәссисәсиндән, ихтисаслы фәһләләрдән, техник-мүһәндис гүввәләриндән бу мәгсәдлә истифадә етмәк лазымдыр. Лакин е'тираф етмәлијик ки, һәр јердә буна наил олмаг мүмкүн дејилдир. Белә шәһәрләр вә ја шәһәрин елә рајонлары олур ки, орада мәктәбләрин сајына нисбәтән сәнаје мүәссисәләри аздыр (мәсәлән, Бакыдакы Октјабр рајону кими). Бә'зән дә сәнаје мүәссисәси бу вә ја башга сәбәбдән истеһсалат тә'лими тәшкилиндә иштирак етмәк имканындан мәһрум олур. Мәһз бу чүр чәтинликләрин гаршысыны алмаг үчүн өлкәмизин бөјүк шәһәрләриндә (Москва, Ленинград вә с.) сон заманларда истеһсалат тә'лиминин башга јени формалары доғмушдур ки, бу да мәктәбләр нәздиндә вә ја мәктәбләрарасы тә'лим-истеһсалат е'малатханаларынын—«мәктәб заводларынын» јаранмасындан ибарәтдир.

Ихтисаслы фәһләләр, әлагәдар техник вә мүһәндисләрин рәһбәрлији алтында тә'лим истеһсалат е'малатханаларында мәктәбин јухары синиф шакирдләри мүәјјән истеһсалат пешәләри өјрәнир, сифаришләр әсасында фајдалы шејләр истеһсал едирләр.

Н. Нәриманов рајонундакы 157 нөмрәли мәктәбин сон заманларда тәшкил етмиш олдуғу «мәктәб заводунун» тәчрүбәси бу јени форманы мүәјјән дәрәчәдә тәглид етмәкдәдир.

157 нөмрәли мәктәбин бу «мәктәб заводу» тә'лим е'малатханалары, техники дәрнәкләр вә факултатив әмәли курслар әсасында јарадылмышдыр. Бу «заводун» 4 сехи: механики сех, дүлкәрлик, електротехника вә бичмә вә тикмә сехләри вардыр.

«Завод» мәктәбин бир сыра мүһүм тәләбатыны өдәмәји өзүнә әсас мәгсәд гојмушдур.

Дүлкәрлик сехи бәдән тәрбијәси салону үчүн пирамидалар, китабхана вә дәрс кабинәләри үчүн рәфләр, мәктәб үчүн скамјалар, чичәк тумбочкалары вә с. һазырламышдыр.

Механики сех дырмыглар, чәкичләр, әл мишарлары, хәкәндазлар, физика вә кимја кабинәләри үчүн бә'зи чиһазлар гајырмыш, мәктәбин су кәмәри шәбәкәсини

тә'мир етмиш, мәктәбин тәчрүбә саһәсинә су кәмәри чәкмишдир.

Тикиш сехи мәктәб е'малатханасынын сифариши әсасында иш палтары—дөшлүкләр, голчаглар, ләчәкләр һазырламышдыр вә с.

Бүтүн бунлар, илк тәчрүбә кими, чох фајдалыдыр вә диггәтә лајигдир, чүнки шакирдләрә мүәјјән системлә әмәк вәрдишләри ашыламаға хидмәт едир.

Лакин буну тамам истеһсалат тә'лими формасы адландырмаг олмаз, чүнки бурада шакирдләрин пешә өјрәнмәси вәзифәси һәлл едилмир, «завод» анчаг мәктәбин бә'зи тәләбатыны өдәмәјә хидмәт едир; шакирдләрин мадди марағыны тә'мин етмәјә «заводун» имканы јохдур вә с.

Истеһсалат тә'лиминин бу формасы нөгтеји нәзәрдән Москва шәһәри 544 нөмрәли мәктәбин тәчрүбәси чох сәчијјәвидир. Һәмин мәктәб нәздиндә 9 тә'лим-истеһсалат е'малатханасы тәшкил едилмишдир ки, бунлардан «һазырлыг сехи» адыны дашыјан бир сехдә јашлы ишчиләр чалышыр, галан е'малатханаларда исә (дүлкәрлик, механики, тикиш, вә с. үзрә) ихтисаслы фәһләләрин вә техникләрин рәһбәрлији алтында шакирдләр өзләри ишләјирләр. Мәктәбин IV синфиндән башламыш VIII синфинәдәк бүтүн шакирдләр тә'лим-истеһсалат е'малатханаларында күндә 2—3 саат олмаг үзрә чалышырлар. Мүтәхәссисләрин көмәји илә тәшкил олунан бу «Мәктәб заводу» һазырлаја биләчәји шејләр үзрә мүхтәлиф тәшкилатлардан сифаришләр алыр, онлары истеһсал едир вә дөвләт тәрәфиндән мүәјјән едилмиш гајда вә гијмәт үзрә о шејләрин мүгабилиндә пул алыр. Мәктәбин 1959-чу ил үзрә малијјә планы бир милјондан артыг олмушдур. «Мәктәб заводу» бу јолла әлдә етдији вәсаит һесабына е'малатханалары јени аләт вә машынларла тәчһиз едир, шакирдләрә, усталара вә «заводла» әлагәдар олан башга хидмәтчиләрә әмәк һаггы верир.

Шакирдләрин ајлыг әмәк һаггы V синифдә 35 манатдан 50 манатадәк мигдарындадыр, јухары синифләрдә әмәк һаггы артыр—VII синифдә 150 һәтта 250 маната гәдәр олур.

Мүтәхәссисләрин рәһбәрлији алтында шакирдләр, һәм истеһсалат тә'лими кечир, мүәјјән истеһсалат ихтисасы газанырлар, һәм дә билаваситә мәһсулдар әмәкдә иштирак едирләр[1].

Шүбһәсиз, истеһсалат тә'лиминин бу формасыны республиканын бир чох мәктәбләриндә, нәинки шәһәрләрдә, һәтта кәнд јерләриндә дә тәтбиг етмәк олар. Инди орта мәктәбләрин бир гисминдә механикләшдирилмиш елә е'малатханалар јарадылмышдыр ки, бунлары асанлыгла тә'лим-истеһсалат е'малатханаларына чевириб истеһсалат тә'лими мәгсәдләринә табе етмәк олар. Мәсәлән, Исмајыллы рајонунда Сталин адына орта мәктәб нәздиндә тәшкил олунмуш вә механикләшдирилмиш дүлкәрлик вә чилинкәрлик е'малатханаларыны, Ағдаш шәһәриндә Киров адына орта мәктәб нәздиндә олан механикләшдирилмиш чилинкәрлик е'малатханасыны тә'лим-истеһсалат е'малатханасына чевирмәк һеч дә чәтин бир иш дејилдир. Әлавә етмәлијик ки, орада өјрәдилмәси мүмкүн олан фәһлә ихтисасларына Исмајыллы вә Ағдаш рајонларынын бөјүк еһтијачы вардыр.

Тә'лим-истеһсалат е'малатханалары јаратмаг вә орада истеһсалат тә'лими кечмәк бир тәрәфдән дә бә'зи малијјә мәсәләләри илә әлагәдардыр ки, бунлары да халг маарифи органлары малијјә органлары илә разылашмалыдыр. Бураја тәлим-истеһсалат е'малатханасына малијјә планы тәртиб етмәк, мөвчуд әмәк ганунуна әсасән шакирдләр үчүн әмәк һаггы тә'јин етмәк, е'малатханада истеһсал олунан малларын тичарәт органлары васитәсилә сатышыны тәшкил етмәк вә с. дахилдир ки, бу чүр мәсәләләри һәлл етмәк лазымдыр.

Мәктәбләрарасы тә'лим-истеһсалат е'малатханаларынын да принсип е'тибарилә гурулушу јухарыда көстәриләнләр кимидир. Фәрги ондан ибарәтдир ки, мәктәбләрарасы е'малатханалар бир нечә мәктәбә хидмәт едир.

Истәр шәһәр вә истәрсә кәнд јерләриндә (рајон мәктәбләриндә) истеһсалат тә'лиминин бу формаларыны тәтбиг етмәјә башламаг вә ону инкишаф етдирмәк вачиб бир вәзифә кими гаршыда дурур.

Истеһсалат тә'лиминин кәнд јерләриндә ән чох јајылмыш формасы, шакирд истеһсалат бригадаларынын тәшкилиндән ибарәтдир.

---

1 Бах. «Учительская газета», № 125, 18 октјабр, 1958-чи ил.

Бу барәдә республиканын педагожи мәтбуатында нисбәтән чох јазылдығы үчүн биз мүфәссәл данышмаг фикриндә дејилик. Анчаг ону көстәрмәк истәрдик ки, РСФСР-ин Ставропол вилајәтиндә доғмуш олан бу форма инди ССРИ-нин бүтүн республикаларында, о чүмләдән Азәрбајчанда кениш тәтбиг едилмәкдәдир. Колхоз вә совхозлар нәздиндә әсасән јухары синиф шакирдләриндән тәшкил едилән шакирд истеһсалат бригадалары әмәк тәрбијәсинин, тә'лими мәһсулдар әмәклә әлагәләндирмәјин сәмәрәли бир формасы кими, артыг, өзүнү һәјатилијини исбат етмишдир.

Шакирдләри кәнд тәсәррүфаты истеһсалатынын әсаслары илә, истифадә едилән кәнд тәсәррүфаты машынларынын нөвләри вә иш үсуллары илә, мүхтәлиф кәнд тәсәррүфаты биткиләринин јүксәк аҕротехники гајдада бечәрилмәси үсуллары илә таныш етмәји, онлара кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә кәләчәк әмәк фәалијјәтләри үчүн лазым олан әмәк вәрдишләри вермәји, мәктәбдә өјрәндикләри нәзәри биликләри тәчрүбәдә әмәли сурәтдә тәтбиг етмәк бачарығы илә силаһландырмағы, еләчә дә колхоза истеһсалат вә мәдәни мaариф јардымы көстәрмәји өзүнә әсас мәгсәд гојан шакирд истеһсалат бригадалары тәшкили республиканын кәнд јерләриндә артыг рыны тәшкили республиканын кәнд јерләриндә артыг күтләви һал алмышдыр. Тәкчә ону көстәрмәк кифајәтдир ки, 1959-чу илин јај ајларында республиканын колхоз тарлаларында 46.645 мәктәблини әһатә едән 581 шакирд истеһсалат бригадасы вә 493 мангасы фәалијјәт көстәрмишдир. Онлар 15.774 һектар мүхтәлиф әкин саһәләринә, о чүмләдән 2.998 һектар памбыг вә 2.869 һектар гарғыдалы саһәсинә гуллуг етмишләр[1].

1959-чу илин мај ајында республика үзрә кечирилән шакирд истеһсалат бригадалары бригадирләринин биринчи топланышы көстәрди ки, шакирд истеһсалат бригадалары хејли тәчрүбә әлдә етмишләр.

Астара рајонунун Пәнсәр кәнд мәктәбиндәки шакирд истеһсалат бригадасынын бригадири Т. Не'мәтова јазыр ки: «Бир нечә ил бундан әввәл тәшкил олунмуш шакирд истеһсалат бригадамызын инди 84 үзвү вардыр. Кечән ил С. М. Киров адына колхозун идарә һеј'әти бригадамызын үзвләринә бөјүк е'тимад көстәрәрәк хејли чај саһәси, бостан-тәрәвәз вә гарғыдалы саһәси, һабелә 143 грам барама гурду тохуму јетишдирмәји тапшырмышды. Әмәксевәр ушагларымыз бүтүн бу ишләрин өһдәсиндән бачарыгла кәләрәк колхоза нәзәрдә тутуландан артыг мәһсул вермишләр. Мәсәлән, кечән ил шакирдләримиз 3.570 килограм јашыл чај јарпағы топламыш, 143 грам барама гурду тохумундан 546 килограм ә'ла нөв барама әлдә етмиш, бостан тәрәвәз саһәләриндән 82,5 тон мәһсул јығмышдыр. Кәнч гарғыдалычыларымыз исә саһәнин һәр һектарындан 63 сентнер дән вә 714 сентнер јашыл күтлә көтүрмүшләр. Кечән тәсәррүфат илиндә бригада 2.558 әмәккүн газанмышдыр[1].

ДГМВ Халг Маариф шө'бәсинин мүдири А. Оһанчанјан јолдаш вилајәтин бу барәдә олан тәчрүбәсиндән бәһс едәрәк гејд едир ки, мәктәбләрдә шакирдләрин әмәк тәрбијәси кенишләнмәкдәдир. Кечән дәрс илиндән вилајәтин мәктәбләриндә 38 шакирд истеһсалат бригадасы фәалијјәт көстәрмишдир ки, бу бригадалар 1.485 нәфәр јухары синиф шакирдини әһатә етмишдир. Шакирд бригадалары мин һектардан артыг саһәдә мүхтәлиф биткиләр әкиб бечәрирләр. Јалныз 1958-чи илдә шакирд истеһсалат бригадаларынын үзвләри 109,593 әмәккүн газанмыш, әкдикләри саһәләрдән бол мәһсул алмышлар.

Бу чәһәтдән вилајәтин Мардакерт вә Марағалы, Чанахчы вә Норакүһ, Туғ вә Дому кәнд орта мәктәбләринин шакирд истеһсалат бригадаларынын иши даһа јахшы гурулмушдур[2].

Илк наилијјәт кими Ағдаш рајону Хосровкәнд орта мәктәби шакирд-истеһсалат бригадасынын тәчрүбәсини дә гејд етмәк олар. Аҕротехники гајдалара әмәл етдикләри үчүн, һәмчинин бүтүн ишләрини интизамлы бир сурәтдә тәшкил етдикләри үчүн Хосровлулар кечән ил 5 һектар памбыг саһәсинин һәр һектарындан 38 сентнер мәһсул, 10 грам барама гурдундан 58 килограм ә'ла нөв барама көтүрмәјә мүвәффәг олмушлар. Шүбһәсиз, Хосровлуларын гаршысында көрүләси ишләри һәлә чох, әјәр-әскикликләри дә аз дејилдир. Лакин онлар, мәктәбин директорундан башламыш һәр бир мүәллимә вә ша-

[1] Бах. «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 68, 23 август, 1959-чу ил.

[1] Бах, «Азәрбајчан кәнчләри» гәзети, № 63, 29 мај, 1959-чу ил.
[2] Бах, «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 69, 27 август, 1959-чу ил.

кирдәдәк, о гәдәр һәвәслә вә инадла ишләјирләр ки, тез бир заманда јүксәк наилијјәтләр әлдә едәчәкләринә там иинам һасил олур.

Ағдам рајонунун шакирд истеһсалат бригадаларынын да тәчрүбәси гејд олунмаға лајигдир. Ағдам рајонунун мәктәбләри үзрә тәшкил едилмиш 22 шакирд-истеһсалат бригадасы 910 шакирди бирләшдирир. Кәнд мәктәбләри нәздиндә јарадылан шакирд истеһсалат бригадалары башлыча олараг колхозларын тәсәррүфатында, шәһәр мәктәбләри нәздиндәки бригадалар исә үзүмчүлүк совхозунун тәсәррүфатында (үзүм бағларында) чалышырлар. Гејд олунмалыдыр ки, шакирд бригадалары кәнд тәсәррүфатынын Ағдам рајонуна хас олан бүтүн нөвләри илә (памбыгчылыг, ипәкчилик, үзүмчүлүк вә с.) мәшғул олурлар.

Шакирд бригадаларынын гүввәсилә тәкчә үзүмчүлүк үзрә 156 һектар јени салынмыш бағ бечәрилир. Бу чәһәтдән шакирд истеһсалат бригадалары ичәрисиндә һәмин рајонун Чәмәнли кәнд орта мәктәбинин шакирд-истеһсалат бригадасынын иш тәчрүбәси диггәти хүсусилә чәлб едир. И. В. Сталин адына колхозун нәздиндә олан бу бригада кечән дәрс илинин әввәлләриндә тәшкил едилмиш вә колхозун идарә һеј'әтинин гәрары үзрә јенидә салынмыш 60 һектар үзүм бағыны бечәрмәји өһдәсинә көтүрмүшдүр. Бағда бүтүн бечәрмә ишләри, һәтта, чәркә араларынын тракторла бечәрилмәси, саһәјә автомашынларла күбрә дашынмасы, саһәнин јарым механики јолла дәрманланмасы ишләри дә шакирд истеһсалат бригадсынын гүввәси илә апарылмышдыр. Бунун үчүн колхоз тәрәфиндән бригадаја «КД-35» маркалы бир трактор, «ГАЗ-51» маркалы бир автомашын, дәрманлама чиһазлары вә б. кәнд тәсәррүфаты аләтләри верилмишдир.

Бригаданын ишиндә диггәтәлајиг чәһәтләр чохдур: шакирдләр кәнд тәсәррүфаты машынлары илә ишләмәјә алышырлар. Шакирдләрә иш нормаларла верилир, газандыглары әмәккүнү һесабына онлара һәр ај әмәк һаггы верилир. Бригада үзвләринин һәр бири ајда 180 манатдан артыг пул алыр, бә'зиләринин алдығы пул исә ишин кәмијјәт вә кејфијјәтиндән асылы олараг бә'зән 230—250 маната чатыр. Бүтүн бунлар бригада үзвләринин даһа чидди ишләмәләринә вә иши диггәтлә өјрәнмәләринә сәбәб олур[1].

Бу чүр мисаллардан чох кәтирмәк оларды. Бүтүн бунлар көстәрир ки, шакирд истеһсалат бригадалары кәнчләрә кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә әмәк һазырлығы вә әмәк тәрбијәси вермәк үчүн дәјәрли форма, сәмәрәли јолдур; республика мәктәбләри бу јолда илк вә гијмәтли наилијјәтләр газанмагдадырлар.

Лакин тәәссүфлә демәлијик ки, бу нәчиб тәшәббүсүн дә јеринә јетирилмәсиндә сәһвләрә вә чидди нөгсанлара јол верилир, нәтичәдә бә'зән, шакирд бригадаларынын иши әсл мәгсәдә пис хидмәт едир. Биз бурада ишдә олан бүтүн нөгсанлары тәһлил етмәк фикриндә дејилик, лакин ону демәк истәрдик ки, бир чох мәктәбләр өһдәләринә көтүрдүкләри тәсәррүфат тапшырыгларыны мүәјјән едәркән бригаданын имканларыны нәзәрә алмыр, нәтичәдә шакирдләри јүксәк мәһсул алмаға өјрәтмәк әвәзинә, анчаг гејри-гәнаәтбәхш ишләмәјә сөвг едирләр, тә'лим ишләринин кејфијјәтини ашаға салмаг һесабына, онлары тәсәррүфат иши илә һәддән артыг јүкләјирләр вә с. Товуз рајонунда бу ил Дүзгырыглы орта мәктәбинин Ленин адына колхозда тәшкил олунмуш шакирд-истеһсалат бригадасына 32 һектар, Говлјар орта мәктәбин шакирдләриндән тәшкил едилмиш бригадаја 23 һектар памбыг саһәсини бечәрмәк тапшырылмышдыр. Јохлама көстәрир ки, ишин өһдәсиндән кәлә билмәдикләри үчүн бу бригадалар анчаг керилик вә интизамсызлыг «нүмунәләри» көстәрмишләр[2].

Шакирд истеһсалат бригадалары, әмәк тә'лиминин мүһүм формасы кими, мәһз о заман истәнилән нәтичәни верә биләр ки, бригаданын имканлары нәзәрдә тутулсун, иш педагожи чәһәтдән дүзкүн тәшкил едилсин, ишә дүзкүн рәһбәрлик көстәрилсин, шакирдләр мадди чәһәтдән марагландырылсын, режимлә ишләсинләр, әмәкләрини тә'лимлә әлагәләндирсинләр, дәрсләрин позулмасына јол верилмәсин вә с. бир **сөзлә әмәјин өјрәтмәк мәгсәдинә хидмәт етмәси унудулмасын.**

Нәһајәт, **истеһсалат тә'лиминин бир формасы да РСФСР-ин Рјазан вилајәтиндә доғмуш олан тә'лим-тә-**

---

[1] Бах, «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 45, 4 ијун, 1959-чу ил.
[2] Бах, «Азәрбајчан мүәллими» гәзети, № 56, 9 ијул, 1959-чу ил.

сәррүфатынын тәшкилидир. Бу форманын маһијјәти ондан ибарәтдир ки, мүгавилә әсасында колхоз мәктәбә мүәјјән саһә (мәсәлән 40, 60, 100 һектар) тәһким едир, ону зәрури олан тохум вә машынла, аграном гүввәси вә с. илә тәчһиз едир. Мәктәбин јухары синиф шакирдләри һәмин саһәдә тәсәррүфаты тәшкил едирләр, ишләјә-ишләјә өјрәнир, өјрәнә-өјрәнә дә истеһсал едирләр. Тәлим-тәсәррүфатындан алынан мәһсул колхоза тәһвил верилир. Шакирдләрә исә әмәккүнү јазылыр вә онун үмуми гајда илә һаггы өдәнир[1].

Өзүнү тәчрүбәдә доғрултмуш олан бу форманын Рјазан вилајәтиндә нә гәдәр дәрин көк салдығыны о вилајәтин «Рыбаки» гәсәбәсиндә олан орта мәктәбин тәчрүбәсиндән ачыг көрмәк мүмкүндүр. 1.850 шакирди әһатә едән бу бөјүк мәктәбә, гәсәбәдә олан «Коммунизм јолу» колхозу 280 һектар әкин саһәси вермишдир. Һәмин саһәдә мәктәблиләр колхоздан алдыглары тохум, механизм вә б. васитәләрдән истифадә едәрәк гарғыдалы, картоф, кәләм, буғда, јонча, бостан вә тәрәвәз биткиләри әкмишләр. Бундан башга колхоздан мүгавилә илә 3 ил мүддәтинә 100 баш бузов алыб бәсләјирләр. Мәктәбин гушчулуг фермасында 2000-ә гәдәр өрдәк сахланылыр. Мәктәбин 100 баш ада довшаны вардыр. Бүтүн бу мүхтәлиф нөвлү тәсәррүфатда шакирдләр аграном вә башга мүтәхәссисләрин рәһбәрлији алтында ишләјир, өјрәнир вә кәләчәк әмәк фәалијјәтинә һазырлашырлар.

Шакирдләр тәсәррүфатда орта һесабла күндә ики саат ишләмәклә тә'лимлә мәһсулдар әмәји бирләшдирирләр. Әлагәдар кәнд тәсәррүфаты машынларына бәләд олур, јүксәк ағротехники гајдада кәнд тәсәррүфаты ишләрини өјрәнирләр.

Бу форма һәлә бизим республиканын кәнд мәктәбләриндә јајылмамышдыр, лакин бир форма кими, буну да тәтбиг етмәк фајдалы олар.

Әмәк тә'лимини тәшкил етмәк үчүн мәсләһәт көрүлән бүтүн бу формаларын тәтбиги шакирдләрә истеһсалат ихтисасы һазырлығы верир, тә'лими мәһсулдар әмәклә бирләшдирмәји, әсасән, тә'мин едир, әмәк тәрбијәсини

[1] Бах: журн. «Политехническое обучение» № 6, 1957-чи ил. сәһ. 15—16.

Гиjмәти 80 гәпик.

Азербайджанская ССР
Общество по распространению политических
и научных знаний

Член Общества, профессор
М. М. МЕХТИ-ЗАДЕ

О ТРУДОВОМ ВОСПИТАНИИ
УЧЕНИКОВ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

(на азербайджанском языке)

Баку — 1959